

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 47

2008

With summaries

KØBENHAVN 2008

UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på papiromslaget se s. 38.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik III's bibliotek

Om titelvignetten se s. 42.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion: John T. Lauridsen

Redaktionsråd:

Ivan Boserup, Grethe Jacobsen, Else Marie Kofod,
Erland Kolding Nielsen, Niels Krabbe,
Stig T. Rasmussen, Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Papir: Lessebo Design Smooth Ivory 115 gr.
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob K. Meile
Tryk og indbinding: Rosendahls Fihl Jensen

ISSN 0060-9896
ISBN 978-87-7023-025-4

FEM NYFUNDNE NIELS STENSEN-BREVE

AF

NIELS W. BRUUN

*Utrumque in me expertus sum, scilicet et maximos
conatus eventu destitutos, et summi momenti inventa
quasi nihil agenti, saltem talia vix somnianti oblata.*
Niels Stensen, *Epistula V (E 90a)*

Det var den engelske politiker og forfatter Horace Walpole (1717-94), 4. jarl af Oxford, der i 1754 skabte ordet “serendipity”. Han havde læst eventyret om de tre raske prinser fra Serendip – det gamle navn for Sri Lanka – der havde lovet deres far at drage ud i den vide verden, så at han på den måde kunne få afgjort, hvem af dem der var bedst egnet til at blive hans efterfølger. Tilsmilet af heldet gjorde de alle tre opdagelser, som de egentlig slet ikke havde tænkt på at gøre. Det nye ord slog an og er forlængst optaget i ordbøgerne; *The Oxford English Dictionary* forklarer det som “the faculty of making happy and unexpected discoveries by accident”.

I 1996 besøgte jeg Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek i Hannover for at undersøge, om der i bibliotekets rige samlinger fandtes breve til eller fra Thomas Bartholin den Ældre. Det gjorde der, så jeg fandt, hvad jeg søgte, men tillige også, hvad jeg slet ikke havde ledt efter, endsige troet muligt at finde: fem nye og hidtil ukendte Niels Stensen-breve.¹ Disse breve publiceres her for første gang.² Men først lidt om “der Nachlaß Meibom”.

¹ Brevenes rækkefølge er kronologisk. E-nummeret, der anføres i parentes og referer til nummereringen i Stensen, *Epist.*, angiver sammen med litreringen det nyfundne brevs placering i den af Gustav Scherz opstillede kronologiske rækkefølge for Niels Stensens breve. En tysk oversættelse af brevene blev i 1998 præsenteret på et internationalt symposium i Niels-Stensen-Haus i Lilienthal. Jf. Niels W. Bruun: *Unbekannte Briefe Niels Stensens – Neue wissenschaftliche Perspektiven*, Stefan Scheld, Hermann Wieh (Hrsg.): *Impulse zu Spiritualität und Pastoral. 10 Jahre Seligsprechung Niels Stensens (Niels-Stensen-Haus Schriften; Bd. 1)*, Hildesheim 1999, s. 88-109.

² For hjælp og bistand ved udarbejdelsen af denne artikel takkes: Dipl.-Bibliothekarin Anke Hölzer, Håndskriftafdelingen ved Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek, Hannover; seniorredaktør, cand.mag. Finn Gredal Jensen, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København; dr.phil. Karl-Heinz

Meibomfamiliens papirer

De personlige papirer, som lærdomsdynastiet Meibom fra Helmstedt har efterladt sig, opbevares i dag i Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek i Hannover og i Universitetsbiblioteket i Göttingen.³ Papirerne, som omfatter alle fire generationer af professorfamilien Meibom, vedrører især historikeren Heinrich Meibom den Ældre (1555-1625), de to læger Johann Heinrich Meibom (1590-1655) og Heinrich Meibom den Yngre (1638-1700) samt medicinen Brandanus Meibom (1678-1740). Papirerne består af originalbreve og koncepter samt videnskabelige arbejder i manuskript. Hertil kommer omfattende korrespondancer med samtidige fra det 16. og frem til det 18. århundrede samt et stort antal håndskrifter og kopier af historiske, medicinske, teologiske og filologiske forfattere. Alt i alt drejer det sig om håndskrifter og originalbreve, der udgør 530 bind eller konvolutter, hvoraf 355 findes i Hannover, mens resten beror i Göttingen. Væsentlige dele af Meibomernes privatbiblioteker, som rummer et stort antal værdifulde tryk, indgik også i boet.

Meibomfamiliens efterladte papirer blev i årene 1742-1743 kort efter Brandanus Meiboms død overtaget af Bibliotheca Regia Hannoverana, i dag Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek i Hannover. I 1782 blev en del af dokumenterne afgivet til Universitetsbiblioteket i Göttingen, således at man i Hannover beholdt alle åndsvidenskabelige og historiske manuskripter, desuden en mindre del af de medicinske og naturvidenskabelige håndskrifter samt henved 75 % af Meibomfamiliens omfattende korrespondance.

Kausch†, Hannover; redaktør, cand.mag. Herluf Nielsen†, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København; professor, dr.med. Mogens Norn, København; lektor, ph.d. Sebastian Olden-Jørgensen, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet; dr.phil. Richard Purkarthofer, Søren Kierkegaard Forskningscenteret, København; professor, dr.med. Torben Schiødt, København. Sidst, men ikke mindst, takker jeg Statens Humanistiske Forskningsråd for økonomisk støtte til det indledende arbejde med brevene, samt Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek for tilladelse til at publicere dem.

³ For en mere udførlig fremstilling henvises til Karl-Heinz Weimann: Der Nachlaß Meibom in Hannover und Göttingen, *Medizingeschichte in unserer Zeit. Festgabe für Edith Heischkel-Artelt und Walter Artelt zum 65. Geburtstag*. Herausgegeben von Hans-Heinz Eulner et alii, Stuttgart 1971, s. 171-188.

Præsentation af brevene

Brevene præsenteres således, at der først gives en transskription af det originale brev,⁴ som herefter bringes i dansk oversættelse. En efterfølgende kommentar meddeler realia, som er nødvendige for forståelsen af brevet. I kommentaren forekommer henvisning til følgende værker:

Adelmann, *Malpighi = Marcello Malpighi and the Evolution of Embryology* by Howard B. Adelmann, 1-5, Ithaca, New York 1966.

Biogr. Lex. = Biographisches Lexikon der hervorragenden Ärzte aller Zeiten und Völker herausgegeben von August Hirsch, 1-6, Wien-Leipzig 1884-1888.

Biogr. Méd. = Biographie Médicale, 1-7, Paris 1820-1825.

Borch = *Olai Borrichii Itinerarium 1660-1665*, 1-4, edited with Introduction and Indices by H.D. Schepelern, Copenhagen/London 1983.

Gosch = *Udsigt over Danmarks zoologiske Literatur* af C.C.A. Gosch, anden Afdeling, 1, 1873.

Jacobæus = *Holger Jacobæus' Rejsebog. 1671-1692*. Udgivet af Vilhelm Maar, 1910.

Kardel = Troels Kardel: *Steno. Life, Science, Philosophy*, 1994 (Acta Historica Scientiarum Naturalium et Medicinalium, Vol. 42).

Kermit = Hans Kermit: *Niels Stensen, naturforsker og helgen*, Tromsø 1998 (Universitetsbiblioteket i Tromsøs skriftserie Ravnetrykk nr. 19).

Malpighi, *Op. Posth.* = Marcello Malpighi: *Opera Posthuma*, London 1697.

Matzen = Henning Matzen: *Kjøbenhavns Universitets Retshistorie 1479-1879*, 1-2, 1879.

⁴ Tilblivelsesvarianter anføres ikke; forkortelser er normalt opløst.

Scherz, *Biographie* = Gustav Scherz: *Niels Stensen, eine Biographie*, 1-2, Leipzig 1987-1988.

Scherz, *Indice* = Gustav Scherz: *Nicolaus Steno and his Indice*, Copenhagen 1958 (Acta Historica Scientiarum Naturalium et Medicinalium, Vol. 15).

Scherz, *Reisen* = Gustav Scherz: *Niels Stensens Reisen, Dissertations on Steno as Geologist* edited by G. Scherz, 1971, s. 9-139 (Acta Historica Scientiarum Naturalium et Medicinalium, Vol. 23).

Scherz, *Vom Wege* = Gustav Scherz: *Vom Wege Niels Stensens. Beiträge zu seiner naturwissenschaftlichen Entwicklung*, 1956 (Acta Historica Scientiarum Naturalium et Medicinalium, Vol. 14).

Stenoniana = *Stenoniana*, I, udgivet af Valdemar Meisen og Knud Larsen, 1933.

Stensen, *Epist.* = *Nicolai Stenonis epistolae et epistolae ad eum datae* quas cum prooemio ac notis germanice scriptis edidit Gustav Scherz, adjuvante Joanne Ræder, 1-2, Hafniae/Friburgi 1952.

Stensen, *Geol. Pap.* = *Steno Geological Papers* edited by Gustav Scherz. Translation by Alex J. Pollock. 1969 (Acta Historica Scientiarum Naturalium et Medicinalium, Vol. 20).

Stensen, *Op. Philos.* = *Nicolai Stenonis Opera Philosophica*. Edited by Vilhelm Maar, 1-2, 1910.

Stensen, *Op. Theol.* = *Nicolai Stenonis Opera Theologica* cum prooemiis ac notis germanice scriptis ediderunt Knud Larsen et Gustav Scherz, 1-2, 1944-1947.

Stensen, *Værker* = *Niels Steensens (Stenonis) Værker i Oversættelse* ved R.E. Christensen, Axel Hansen og Knud Larsen, 1, 1939.

Epistula I (E 37a)

Til Heinrich Meibom.

Venedig, 29. marts 1669.

Hannover, Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek, MS XLII, 1902, fol. 14rv, originalbrev. Se ill. 1-2.

[14r] Clarissime Vir

Dum Româ Venetias tendens in transitu Bononiam lustrarem, per plures dies suis in ædibus omnia veri amici officia mihi præstitit Clarissimus Marcellus Malpighius. Hic vespertinas horas variis sermonibus fallendo, cum novarum observationum mentio aliquando fieret, Tuum mihi doctissimum librum porrexit, quo a Te reperta palpebrarum vasa describuntur. Gemino nomine gratissimus mihi liber ille fuit, tum quod tua dexteritate detecta⁵ illa vasa sint; tum quod eadem materia, quæ aliis ansam præbuisset insultandi mihi, Tibi occasionem dedit mei amicam mentionem faciendi. Nec enim aliud in mei excusationem ipse potuissem afferre, nisi quod usus canali a Fallopio adscriptus dum veræ fabricæ non respondet, id efficere potuerit, ut ad fabricæ descriptionem ab illo allatam non attenderim. Tu vero dum et Fallopio restituis quod ejus est, et a me allatum usum de[14v]fendis, eodem tempore et veritatis et amicitæ Te propugnatorem testaris.

Inde mihi observationes monstravit Clarissimus Malpighius in gratiam Societatis Regiæ, quæ Londini celebratur conscriptas, quarum synopsis mihi concessit Tibi transmittendam. Vale Vir Clarissime, et si responso me dignaris, Johanni Dryivestein illud Venetias transmittas rogo.

Venetiis. 29. Mart. 1669.

T.
addict.
N. Stenonis.

⁵ delecta *trad. corr. Bruun*

14

Clarissime Vir

Dum Romam Venetias tendens in transitu
 Bononiam hibernarem, per pluris dies suis in
 adibus omnia veri amici officia mihi praestitit
 Clarissimus Marcellus Malpighius. Hic vespertinas
 horas variis sermonibus fallendo, cum novarum
 observationum mentio aliquando fieret, tuum
 mihi doctissimum librum porrexit, quo a
 te recepta palpebrarum vasa describuntur.
 Gemino nomine gratissimus mihi liber ille
 fuit, tum quod tua dexteritate detecta
 illa vasa sunt, tum quod eadem materia,
 quae alius anam praebisset insultandi mihi,
 tibi occasionem dedit mei amicum mentionem
 faciendi. Nec enim aliud in mei excusationem
 esse potuissem afferre, nisi quod usus canali
 a Fallopio adscriptus dum vera fabrica non
 responderet, id efficere poterit, ut ad fabricae
 descriptionem ab illo allatam non atten-
 derim. Tu vero dum et Fallopio restituis
 quod eius est, et a me allatum usum de-

Ill. 1: Brev fra Niels Stensen til Heinrich Meibom, dateret 29. marts 1669, fol. 14r.
 Foto: Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek.

fendis, eodem tempore et veritatis et amici,
 fia te propugnatores testans.
 Inde mihi observationes monstravit Cl^{us}
 Mulpihins in gratiam Societatis Regia, pro
 Londini celebratis conscriptas, quarum
 Synopsin mihi concessit tibi transmitten-
 dam. Vale Vir Clarissime et si responsio
 me dignaris, Johanni Divesioni illud
 Venetias transmittas rogo.

Venetis. 29. Mart. 1669.

T. Stenonis.

Ill. 2: Brev fra Niels Stensen til Heinrich Meibom, dateret 29. marts 1669, fol. 14v.
 Foto: Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek.

Brev 1

Til Heinrich Meibom.

Venedig, 29. marts 1669.

Navnkundige mand!

På min rejse fra Rom til Venedig lagde jeg vejen forbi Bologna, hvor den navnkundige Marcello Malpighi i sit hus gennem flere dage ydede mig alle slags beviser på sit oprigtige venskab. Her fordrev vi aften timerne med forskelligartede drøftelser, og da vi på et tidspunkt kom til at tale om nye anatomiske iagttagelser, rakte han mig din lærde bog, hvori du beskriver dit fund af karrene i øjenlågene. Jeg sætter denne bog meget højt, og det er der to grunde til. For det første: Opdagelsen af disse kar skyldes din dygtighed. For det andet: Dette materiale, som ville have givet andre et påskud til at angribe mig, foranledigede kun dig til en venskabelig omtale af min person. I øvrigt ville jeg selv blot have kunnet anføre til min undskyldning, at alt imedens den funktion, som Falloppio tillægger denne kanal, ikke svarer til dens virkelige struktur, har dette forhold kunnet bevirke, at jeg ikke har været opmærksom på den beskrivelse, han bringer af kanalens struktur. Du derimod både giver Falloppio, hvad der tilkommer ham, og forsvare den funktion, jeg har anført, og derved viser du dig på samme tid som en oprigtig forsvare af både sandhed og venskab.

Derpå viste den navnkundige Malpighi mig nogle iagttagelser, som han havde udarbejdet med henblik på det berømte Royal Society i London; han overdrog mig et sammendrag, som jeg skulle sende videre til dig. Lev vel, navnkundige mand, og finder du mig værdig til et svar, så send det venligst til Johannes Dryivestein i Venedig.

Venedig, den 29. marts 1669.

Din hengivne
Niels Stensen.*Kommentar*

I perioden november 1668 til juli 1670 gennemrejste Niels Stensen det halve Europa og tilbagelagde omkring 6.400 kilometer.⁶ Fra Firen-

⁶ For nærmere enkeltheder se Scherz, *Reisen*, s. 71ff., *Biographie*, 1, s. 244ff.; Kermit, s. 54f.

ze tog han først sydpå til Rom og så herfra videre til Napoli for at undersøge området nær Vesuv for vulkanske fænomener. Omkring den 10. december var Stensen tilbage igen i Rom, og her fejrede han julen og det nye år. Han forlod Rom den 19. januar 1669, og næste etape på den store rejse førte ham til Norditalien. En dagbogsnotits af Marcello Malpighi (1628-1694) viser, at Stensen befandt sig i Bologna den 9. februar og var Malpighis gæst.⁷ Nærværende brev dokumenterer, at han "i flere dage" var indlogeret hos sin gode ven Malpighi, der bl.a. er kendt som grundlæggeren af den mikroskopiske anatomi. Deres venskab var af nyere dato: de havde i begyndelsen af maj 1666 truffet hinanden i Rom ved et middagsselskab i Villa Ludovisi.⁸ Om baggrunden for de to videnskabsmænds nære venskab udtaler Gustav Scherz meget præcist: "Das Verhältnis zwischen Stensen und Malpighi war das denkbar herzlichste, begründet sowohl in ihrer Geistes- und Charakterverwandtschaft im allgemeinen wie in ihrer kongenialen Einstellung zur Natur und Naturforschung, die sich geradezu denselben Organen zuwandte, hatte doch Malpighi z. B. fast gleichzeitig mit Stensen die spiralförmigen Muskelfibern an einem gekochten Herzen entdeckt."⁹

Brevet bekræfter indtrykket af et varmt venskab og lader os få et lille indblik i konversationen den aften, hvor de to venner blandt meget andet kom til at tale om tidens nyeste anatomiske opdagelser. I sin reel hentede Malpighi et lille og uanseligt skrift frem og rakte det til Niels Stensen. Afhandlingen, som Stensen den aften ser for første gang, er forfattet af Stensens gamle studiekammerat, Helmstedt-professoren Heinrich Meibom (1638-1700).¹⁰ Bogens titel er *Om de nye kar i øjenlågene*, og den udkom i 1666.¹¹ Meibom giver heri en udførlig

⁷ Et kort uddrag bringes i Stensen, *Epist.*, 1, s. 32, hvor Malpighi omtaler Stensen som hospes meus, "min gæst". Samtidig opregner han de spørgsmål, han har drøftet med sin ven Niels Stensen. Se også Adelman, *Malpighi*, 1, s. 347f.

⁸ Malpighi, *Opera posthuma*, s. 30 fortæller: Romæ pariter mihi primò datum est cum famigeratissimo Nicholao Stenone colloqui, cum quo & Domino Gulielmo Riva in Ludovisiana Villa coenavi, & exinde Dominum Stenonem amicum & hospitem suavissimum habui. "I Rom fik jeg på samme måde lejlighed til for første gang at samtale med den meget berømte Niels Stensen. Jeg spiste til middag med hr. Gulielmo Riva og med ham i Villa Ludovisi, og lige siden har jeg haft ham som ven og kær gæst." Villa Ludovisi blev nedrevet i slutningen af 1800-tallet.

⁹ Stensen, *Epist.*, 1, s. 31. Jf. Scherz, *Biographie*, 1, s. 159.

¹⁰ Se *Biogr. Lex.*, 4, s. 194; *Biogr. Méd.*, bd. 6, s. 247-249.

¹¹ *De vasis palpebrarum novis epistola ad V. Cl. D. Ioelem Langellottium, Reverendiss. & Sereniss. Ducis Holsatiæ Archiatrum*. Helmestadi 1666. Opsatsen er i overensstemmelse

beskrivelse af de kirtler, han havde opdaget i øjenlågene, og som i dag kaldes *glandula tarsales Meibomii*.¹² Malpighi vidste, at denne opsats ville være af ganske særlig interesse for Niels Stensen.

I begyndelsen af 1662 havde Stensen nemlig udgivet en bog i Leiden med titlen *Anatomiske iagttagelser, som beskriver forskellige kanaler i munden, øjet og næsen og påviser nye kilder til spyt, tårer og slim. Endvidere undersøges og forkastes den velbårne Lodewijk de Bils' ny afhandling om lymfens bevægelse og funktion*.¹³ I dette samleværk finder man bl.a. afhandlingen *Anatomiske iagttagelser vedrørende øjnenes kirtler og nye kar hos disse. Samtidig afdækkes de egentlige tårekilder*.¹⁴ Her påviste han på dyremateriale, at den såkaldte og nærmest oversete *glandula innominata*, egl. "kirtlen uden navn", var den virkelige tårekirtel, og at denne kirtel ene og alene var i stand til at producere tårer, på samme måde som ørespytkirtlen udskiller spyt. Samtidig demonstrerede han som den første tårekirtlens fine og elegante række af parallelle udførselskanaler (*ductuli excretorii*), ad hvilke tårevæsken kommer frem til øjet. Dermed var teorien om, at tåredannelsen foregik i hjernen, når den i sorg trak sig sammen (!), blevet afvist.¹⁵

med tidens mode udformet som en *dissertatio epistolica*, dvs. en afhandling, der opfylder et eller flere af brevgenrens formelle krav. Adressaten var lægen Joel Langelott, hvorom mere udførligt nedenfor. Jeg skal her henlede opmærksomheden på, at Heinrich Meiboms håndeksemplar af *De vasis palpebrarum novis* findes i Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, Göttingen, under signaturen MEIBOM 19. Med sit store antal kritiske betragtninger og anmærkninger til Stensens kirtelstudier fortjener dette håndeksemplar i høj grad Stenoforskningens bevågenhed.

¹² Adjektivet *tarsalis* er dannet af *tarsus*, der betegner øjenlågets bruskplade. De Meibomske kirtler udskiller en lipid substans (fedt, talg), der hindrer, at den fugtighed, som væder øjet (dvs. tårefilmen, der dækker hornhinde mv.), gør randen af øjenlågene våd. Dertil kommer, at lipidet hindrer overløb af tårer og nedsætter fordampningen, så at udtørring af øjet modvirkes. Af Heinrich Meiboms afhandling fremgår, at han ikke selv var kommet til klarhed over sekretets funktion.

¹³ *Observationes anatomicæ, quibus varia oris, oculorum & narium vasa describuntur, novique salivæ, lacrymarum & mucii fontes deteguntur, et Novum Nobilissimi Bilsii de lymphæ motu & usu commentum examinatur & rejicitur*. Lugduni Batavorum 1662.

¹⁴ *De glandulis oculorum novisque earundem vasis observationes anatomicæ, quibus veri lacrymarum fontes deteguntur*. Afhandlingen er tilegnet tre af Stensens lærere fra København: Simon Paulli, Jørgen Ejlersen og Ole Borch og tre af hans lærere fra Leiden: Sylvius, van Horne og Jacob Golius. Afhandlingen er aftrykt i Stensen, *Op. Philos.*, 1, s. 75-90, og findes oversat i Stensen, *Værker*, s. 113-134.

¹⁵ Den engelske fysiolog Thomas Wharton (1610-1673) havde i sin *Adenographia seu glandularum totius corporis descriptio*, (*Adenografi eller beskrivelse af kirtlerne i hele kroppen*) fra 1656 fremsat denne hypotese.

I den indre øjenkrog fandt han nær den anden kirtel¹⁶ i øjet de fraførende kanaler, *ductuli lacrimales*, to i hvert øje, der begynder som tårepunkter på kanten af øjenlågene og efter sammenløb til én kanal leder tårevæsken væk fra øjet og ned i næsen. Han fastslår, at tårevæskens fysiologiske opgave er at være et smøremiddel, der muliggør øjenlågenes bevægelser.

I sin egen afhandling fortæller Heinrich Meibom,¹⁷ at han i 1663 efter anatomiske studier af øjnene kunne påvise ikke blot de almindeligt kendte tårepunkter i øjenlågene, men også nogle andre der var mindre, men til gengæld langt mere talrige¹⁸ end de allerede kendte tårepunkter. Men før han nøjere beskriver sin opdagelse, vil han først give en oversigt over, hvad den anatomiske forskning gennem tiderne har udtalt om øjenlågenes kar.

Det fremgår, at Galen har observeret to huller i den indre øjenkrog, det ene i det nedre, det andet i det øvre øjenlåg.¹⁹ De omtales nærmere af anatomen Berengarius Carpus og bliver mere udførlig beskrevet af Gabriele Falloppio (1523-1562): *In oculis primum prætermisere Anatomici duo foramina parva (quorum unum est in palpebra superiori, alterum in inferiori) in viventibus adhuc hominibus, si quis inspicere voluerit, apparentia. Quæ foramina habent meatus, qui sub caruncula ἐγκανθίδος vel ἐπικανθίδος dicta uniuntur in quendam communem sinum in narium cavitatem desinentem per canalem proprium in osse squamoso, quod internum angulum occupat, insculptum.*²⁰ “Anatomerne har oprindeligt ikke beskæftiget sig med de to små huller i øjenregionen – det ene befinder sig i det øverste, det andet i det nederste øjenlåg – og hvis nogen ønsker at se dem, kan de iagttages hos mennesker, som ikke er døde. Til hullerne knytter

¹⁶ Den hed på det tidspunkt *glandula lacrymalis* og er identisk med *caruncula lacrymalis* (tårekarunklen, på dansk også kaldet det tredje øjenlåg), der dengang urigtigt blev anset for at være en kirtel.

¹⁷ Side B1r.

¹⁸ Side B3r fortæller Meibom, at han undertiden har kunnet iagttage mere end 30, men at antallet veksler.

¹⁹ *De usu partium*, bog 10, kap. 11 (bd. 3, s. 809-810 Kühn).

²⁰ Citatet findes i Falloppios *Observationes Anatomicae*, Helmstadii 1588, side 189 (= *Opera Omnia*, Frankfurt 1600, s. 426 lin. 49 ff.). Falloppio udtaler dernæst: *Per hos meatus major lachrymarum pars (...) ad oculos emanat. (...) Meatus isti lachrymalia vocantur a recentioribus chirurgis. “Ad disse gange flyder hovedparten af tårevæsken frem til øjnene. Moderne kirurger kalder dem for tåregangene.”*

der sig kanaler,²¹ der under den såkaldte *caruncula lacrimalis*²² løber sammen i en slags fælles hulrum,²³ som går over i næsesvælget via en særlig kanal,²⁴ der er indfældet i skælbenet, som lægger beslag på den indre øjenkrog.”

Meibom fortæller videre, at Falloppios opdagelse blev suppleret af Hieronimo Fabricio de Aquapendente (1537-1619) med fundet af to tilsvarende huller i den ydre øjenkrog.²⁵

Forskningsoversigten afsluttes med Niels Stensen, og om ham hedder det: *Post hos longe luculentiorum vasorum in palpebris historiam nobis dedit Nicolaus Stenonis, cujus summam in his rebus peritiam optimè nosti, imò nemo hodie est, qui ignorat. Quamvis autem omnibus accuratius Anatomici tractantibus placeant libelli ab ipso editi, tamen vividum ingenium & ὀρμη singularis, qua ad studia Anatomica fertur, ex familiari conversatione mihi notissima, longè majora ab ipso nos faciunt exspectare. Is non tantum ductuum à Fallopio in externo²⁶ angulo observatorum terminos accuratius descripsit, diversitatemque in diversis animalibus curiose annotavit, sed præterea quoque nova vasa²⁷ à glandula oculi innominata prodeuntia primus observavit descripsitque eleganter, quæ inde interiorem intra palpebrarum tunicam pergentia exiguis eandem foraminibus ad brevem à cilijs distantiam pertundunt. Sunt illa omnia sine dubio tibi, Vir clarissime, in recenti memoria, ideoque quæ plura ibidem habet, non describo. Nec præter hos jam memoratos ullus mihi occurrit, qui de palpebrarum vasis*

²¹ Dvs. canaliculi lacrymales.

²² Dvs. forhøjningen i den indre øjenkrog eller tårekarunklen, som hos Falloppio hedder *caruncula ἔγκανθίδος*, en betegnelse, der beror på en misforståelse. Se Stephanus Blancardus, *Lexicon Medicum* ed. Carolus Gottlob Kühn, Lipsiæ 1832, s.v. *encanthis*.

²³ Dvs. *saccus lacrymalis*.

²⁴ Dvs. *ductus nasolacrymalis*.

²⁵ *De oculo, Visus organo*, part. 1 cap. 13 (= Hieronymi Fabricii ab Aquapendente (...) *Opera Omnia*, Lipsiæ 1687, s. 198 col. 1): In utraque extremitate tarsorum superna scilicet & inferna bina in utroque angulo foraminula apparent, tam exigua atque angusta, ut vix in viventium corporibus aspectabilia sint, in cadaveribus autem omnino sensum effugiant. Opdagelsen af hullerne gik, fortæller Meibom, mærkeligt nok i glemmebogen og blev oversat af anatomer som Giulio Casserio, Spieghel, Daniel Rindfleisch og Vesling, indtil endelig anatomen Domenico Marchetti for anden gang gjorde fundet.

²⁶ *externo* (“ydre”) er en fejl for *interno* (“indre”). Jf. Falloppio-citatet ovenfor.

²⁷ Jf. s. C3r: *Stenoniana vasa inter adducentia ab Inventore collocata sunt, idque maximo jure. “De Stensenske kar er af deres finder klassificeret som tilførende, og det med fuld ret.”*

quicquam fuerit commentatus.²⁸ “Efter dem²⁹ har Niels Stensen nu givet os en langt klarere beskrivelse af kanalerne i øjenlågene. Hans store kyndighed i anatomi kender du³⁰ udmærket, ja der findes i vor tid ingen, som ikke er fortrolig med den. Så sandt som alle, der driver minutiøse studier over anatomen, med velbehag læser de skrifter, han har udgivet, så får dog hans livlige ånd og den enestående ildhu – fra mit venskab med ham er den mig velbekendt – hvormed han går til de anatomiske studier, os til at nære endnu større forhåbninger til ham. Han har ikke blot mere nøjagtigt beskrevet forløbet af de kanaler, Falloppio påviste i den ydre³¹ øjenkrog, og omhyggeligt anført deres forskelligheder hos de forskellige dyr, men han har desuden også som den første fundet nogle nye kar, der tog deres udspring i glandula innominata,³² og givet dem en fornem beskrivelse. Fra glandula innominata løber karrene først inde i øjenbrynets indvendige hinde for derefter at gennembryde den og komme frem ad bittesmå åbninger ganske nær ved hårene på øjenlågene. Alt dette har du, berømmelige mand,³³ utvivlsomt i frisk erindring, og derfor undlader jeg at skrive, hvad han yderligere anfører i den omtalte bog. Ud over de anatomer, jeg her har anført, har jeg ikke fundet nogen, som har skrevet noget som helst om karrene i øjenlågene.”

²⁸ Side B2v-B3r. Herefter fortæller Meibom kort om beliggenheden af de kar, han har fundet: Ego autem in utraque palpebra longe plura observavi ostia, ductuum quorundam peculiarium, exilia tamen admodum nec prima fronte obvia, quæ caussa sine dubio est, cur hactenus latuerint. Observare autem licet ostia illa in utraque palpebra tam inferiori quam superiori in illius partis, quam *ταρσὸν* Græci vocant, extrema ora. Quumque extremus ille palpebrarum limbus aliquam habeat latitudinem, divido eum in externam & internam partem. In externa pili sunt, in interna hæc ostia, oculi globum respicientia. “Selv har jeg i begge øjenlåg iagttaget langt flere udmundinger fra nogle særlige ledninger; disse udløb er dog meget fine og viser sig ikke ved første øjekast, og det er utvivlsomt grunden til, at de indtil for nylig har været uopdagede. Man kan iagttage disse mundinger både på det øverste og nederste øjenlåg i den yderste kant af det område, som de gamle grækere kalder tarsos [øjenlågets brusklade]. Da øjenlågenes yderste rand har en form for bredde, skelner jeg mellem den indre og ydre del. På den ydre vokser der hår, på den indre findes de omtalte udmundinger, hvis funktion vedrører øjeæblet.”

²⁹ Dvs. de anatomer, der har været anført i det foregående.

³⁰ Meiboms afhandling er udformet som et brev, hvis adressat er Joel Langelott.

³¹ “ydre” er en fejl for “indre”.

³² Dvs. tårekirtlen.

³³ Dvs. Joel Langelott.

Meiboms anerkendende ord³⁴ om Stensen beskriver meget præcist, at Stensens oftalmologiske fund består i opdagelsen af tårekirtlens udførselskanaler og identifikationen af den såkaldte glandula innominata som tårekirtlen. Samtidig gøres Stensen venligt opmærksom på, at karrene (kanalerne) i den indre øjenkrog allerede var fundet og beskrevet af anatomen Gabriele Falloppio,³⁵ og at Stensens egen fortjeneste i den henseende består i en nøjagtigere beskrivelse og fremfor alt en rigtigere tolkning af dem som værende de fraførende tårekanaler. Dette uddyber Meibom længere henne i sin afhandling (s. C2r) efter først at have nævnt, at bl.a. Falloppio mente, at disse kar førte tårer frem til øjet: Ego tamen cum eruditissimo Stenonio hæc in interno angulo vasa nihil adducere, sed oculi humorem superfluum

³⁴ Det bør nævnes, at Heinrich Meibom i sit håndeksemplar dette sted anfører, at den engelske læge Walther Needham efter eget udsagn allerede 13 år før Stensen havde påvist bl.a. blomrestrengen og karrene i næsen. I sin *Disquisitio anatomica de formato foetu*, London 1667, s. 97ff., skriver Needham: Decimus tertius annus nunc agitur ex quo hunc ductum (sc. ductum intestinalem eller blomrestrengen) primo conspexi. (...) sed & ductus salivales & narium meatus mihi itidem ante 13. Annos, quos postea edidit Steno, exhibui spectandos. Nescio an illis (dvs. personer nævnt i det foregående) unquam innotuerit vir hic doctissimus an alibi didicerit ea quæ ego compluribus tum Anglis, tum peregrinis frequenter demonstravi, aut potius fortunæ suæ & in rebus anatomicis diligentia debeat quod ei contigerit esse in illis inveniendis æque felici, in edendis feliciori. Credo tamen vel eo nomine hac in re candide & ingenue fecisse, quia & aliorum vasorum descriptiones addit mihi quidem ante lectum Stenonem prorsus incognitorum, quæ ex oculis lacrymas deducunt, cujus arcani tandem evelati gratias ei lubens ago. Interim quum bis ab eodem viro præveniri cernerem quæ hisce de rebus meditatus fueram, non diffiteor segnitiam nostram ad hæc paucula divulganda inde excitatam. Forte nimis præter negotium præsens erit monere, me ab illo viro doctissimo circa ductus ab oculis ad nares tendentis descriptionem dissentire. Ille enim tria tantum numerat ejusdem foramina. Duo nempe in oculi cantho, tertium in extremis naribus. Ego quartum addo quod è medio canale versus palatum vergit, neque nisi narium osse deraso canalique aperto detegi potest. Usus mihi non prorsus idem videtur cum eo, qui à Cl. viro assignatur. Sed illud hujus loci non est. Forte alio in libro occasio dabitur plura super hac re disserendi. Needham overvejer altså, om de opdagelser, som Stensen publicerede i sine *Observationes Anatomicae*, måske gennem meddelere i virkeligheden var overtaget fra ham, men ender dog med generøst at konkludere, at det er de nok alligevel ikke, da det jo faktisk er lykkedes Stensen at gøre nogle opdagelser, som han, Needham, ikke forinden selv havde gjort (!). Needham afslutter sin tankevækkende Steno-ekskurs med en understregning af, at han forresten betvivler rigtigheden af den beskrivelse, Stensen har givet af den kanal, der løber fra øjnene og frem til næsehulen, og at han agter at vende tilbage til sagen ved anden lejlighed. Det løfte indfriele han aldrig.

³⁵ Se ovenfor note 21.

exceptum ad nares deducere puto. Id quod non temere quis negaverit, si horum vasorum situm, quomodo ab oculis descendentia in narium cavitatem sese exonerent, rectè observaverit. (...) Hinc est, quod nares emungendo oculos purgare possimus. "Ligesom den højtlærde Steno³⁶ er det dog min opfattelse, at de omtalte kar i den indre øjenkrog ikke fører nogen væske hid, men derimod opsamler øjets overflødige fugtighed og fører den ud i næsen. Ingen kan uden videre bestride dette, hvis han rigtigt har betragtet karrenes beliggenhed og set, hvorledes de udgår fra øjnene og udtømmer sig i næsehulen. Dette er grunden til, at vi kan rense øjnene, når vi pudser næse."

Niels Stensens reaktion på Heinrich Meiboms respektfulde og anerkendende ord, overrasker med påstanden om, at hans fjender straks ville være faldet over ham, hvis de havde opdaget, at han havde overset Gabriele Falloppios ovenfor citerede beskrivelse af kanalerne i den indre øjenkrog.³⁷ I sin sårede perfektionisme tog Stensen klart fejl og historien viser da også, at ingen af de få, der dengang var Stensen uvenligt stemt,³⁸ har fundet det umagen værd at opholde sig ved denne helt ubetydelige undladelsessynd. Stensens bemærkning om, at da den funktion, som Falloppio tillagde kanalen, ikke var forenelig med kanalens virkelige struktur, kan dette forklare, at han har overset Falloppios beskrivelse, bør ikke ses som en bortforklaring, men udsiger efter min opfattelse noget helt væsentligt og vistnok i tiden forholdsvis enestående om anatomen Niels Stensen: hans manglende interesse for sine forgængeres fejl og misforståelser. I lighed med Malpighi går han kun i begrænset omfang i dialog med dem for enten at gendrive dem eller tage dem i forsvar,³⁹ og han tager det let, hvis hans egne opdagelser

³⁶ Jf. Stensen, *Op. Philos.*, 1, s. 83: Altera (sc. glandula) lacrymalis dicta (...) duobus præterea lympham evehentibus vasis donata. "Den anden kirtel, kaldet lacrymalis, er desuden udstyret med to kar, der fører lymfen bort."

³⁷ Se s. 9.

³⁸ Stensen havde så vidt vides yderst få fjender, nemlig Gerard Blaes, Anton Deusing samt Nicolaus Hoboken. En nøjere gennemgang af Stensens omfattende stridigheder med disse personer findes hos Gosch, s. 151ff.

³⁹ I indledningsforelæsnngen fra januar 1673 udtalte Stensen (*Op. Philos.* 2, s. 256): In erroribus aliorum refutandis parcius ero, memor dicti a viro non minus pio quam sapiente: *Cognitio veritatis, ait, omnia falsa, si modo proferantur, etiam quæ prius inaudita erant, & dijudicare & subvertere idonea est.* "Jeg vil være temmelig tilbageholdende med at gendrive andres vildfarelser og huske på det, som en lige så from som klog mand har sagt: 'Erkendelsen af sandheden er i stand til at fordømme og kuldaste alt det forkerte, hvis det overhovedet kommer frem, selv om man ikke tidligere har hørt om det.'" Stensen citerer her kirkefaderen Augustin (*Epist.* 118,7, s. 676,14). En lignen-

viser sig at være gjort allerede tidligere af andre. I sin *Muskellære* erklærer Stensen programmatisk: “Det generer mig ikke, at jeg har set dette, efter at andre har set det, når blot jeg ikke anklages for at have fået det fra andre.”⁴⁰ I stedet anvender han tid og kræfter på selve sandheden, dvs. på udførligt at redegøre for tingenes rette tilstand og funktion. I øvrigt kan vi se, at Stensen kun sjældent citerer Gabriele Falloppio; forklaringen er antagelig den, at hans anatomiske arbejder ikke længere var helt tidssvarende.⁴¹

Herefter har Malpighi vist Stensen manuskriptet til sin senere så berømte *Dissertatio epistolica de Bombyce* (*Afhandling i brevform om silkeormen*), der var tilegnet Royal Society i London og første gang blev udgivet dér i 1669. Afhandlingen blev oplæst i Royal Society, som besluttede sig for at publicere den og gøre dens forfatter til medlem af selskabet.⁴² Det fremgår, at Malpighi til Heinrich Meibom har udarbejdet et sammendrag af afhandlingen, som Stensen får til opgave at ekspedere videre til deres fælles ven i Helmstedt.

de tilbageholdenhed må siges at være gældende for alle hans naturvidenskabelige arbejder. At Stensen ellers var en glimrende polemiker, fremgår bl.a. af pamfletten *Apologiae prodromus, quo demonstratur, judicem Blasianum & rei anatomicæ imperitum esse, & affectuum suorum servum* (Stensen, *Op. Philos.*, 1, s. 143ff.).

⁴⁰ Stensen, *Op. Philos.*, 2., s. 96: nec me movet post alios me haec vidisse, modo ab aliis eadem habuisse non accuser. Synspunktet vandt genklang hos Malpighi, der i *Op. Posth.*, s. 7 (jf. Adelsmann, *Malpighi*, 2, s. 820, note 4) citerer Stensens udtalelse.

⁴¹ I *Op. Philos.* optræder Falloppio kun to gange ved navns nævnelse, og i Stensens optegnelser fra 1659 (“Chaos-manuskriptet”) omtales han en enkelt gang i forbifarten.

⁴² Malpighi fortæller i *Op. Posth.*, London 1697, s. 56: Anno itaqve 1668 domi bombyces (...) nutriti curavi & repetita sæpius eorum ut potui accurata inspectione historiam collegi, in qua non solùm externas mutationes exponere curavi, verùm compagem & internorum viscerum compositionem. (...) Collectas igitur observationes & in dissertationem congestas ad Regiam Societatem Anglicam, cum ichonibus inchoante Anno 1669. transmisi. Hæc itaqve in pleno Societatis Regiæ consensu perfecta benignè excepta est, unde publica luce donandum decrevere Socii, meque ipsorum numero benignè addiderunt. “Derfor dyrkede jeg i året 1668 silkeorme privat (...) og ved omhyggelige og gentagne iagttagelser sammenskrev jeg en beretning, hvori jeg ikke blot lod fremstille deres ydre forandringer, men også beskrev deres opbygning og strukturen af deres indre organer. (...) Mine observationer føjede jeg sammen til en afhandling, som jeg i begyndelsen af 1669 sammen med illustrationer afsendte til Royal Society i England. Denne afhandling blev derfor oplæst i selskabets forsamling og godt modtaget. Derfor besluttede selskabets medlemmer, at den skulle udgives og jeg selv optages i deres forsamling.” Afhandlingen udkom i London 1669 og blev genoptrykt i Malpighis *Opera Omnia*, London 1686. Malpighis afhandling fremkaldte en prioritetsstrid med den fremtrædende entomolog Jan Swammerdam (1637-1680), hvori Niels Stensen, naturligvis på Malpighis parti, tog del (Malpighi, *Op. Posth.*, s. 59).

Postforbindelsen fra Bologna og til det øvrige Europa var tilsyneladende vanskelig og usikker; ved afrejsen fra Bologna har Stensen Malpighis sammenfattende fremstilling med til Venedig, hvortil han må være ankommet omkring den 6. april 1669.⁴³ Det er en rimelig antagelse, at Stensen herefter har videregivet Malpighis arbejde til den i brevet omtalte Johannes Dryivestein, der i Venedig fungerede som agent for storhertugen af Toscana og bl.a. havde til opgave at ekspedere brev- og pakkepost til eller fra hoffet i Firenze.⁴⁴ Men forinden havde Niels Stensen vedføjnet det brev til Heinrich Meibom,⁴⁵ som ovenfor er bragt som brev nr. 1, samt bragt en hilsen til den person, Joel Langelott hedder han, der hinsides Alperne skulle sørge for, at Malpighis lille arbejde nåede resten af vejen frem til adressaten Heinrich Meibom.

Joel Langelott⁴⁶ blev født den 12. oktober 1617 i Ohrdruf i Thüringen og døde i Slesvig den 8. december 1680. I 1636 påbegyndte han sine medicinske studier i Jena og fortsatte dem i Rostock, hvor han havde Simon Paulli som præceptor. Da Paulli i 1639 blev kaldet til professoratet i anatomi, botanik og medicin ved Københavns Universitet, rejste Langelott med ham til København og opholdt sig tre år i byen. Han blev immatrikuleret ved Københavns Universitet den 21. oktober 1639.⁴⁷ I 1647 erhvervede han i Leiden den medicinske doktorgrad, og samme år udnævntes han til livlæge for hertug Frederik 3. af Slesvig-Holsten-Gottorp og til leder af hans kemiske laboratorium; denne stilling opretholdt han også under den ny hertug Christian Albrecht. Han var korresponderende medlem af det lærde selskab *Academia naturæ curiosorum* og har i selskabets tidsskrift *Miscellanea curiosa medico-physica Academia Naturæ curiosorum* i perioden 1670-1680 leveret flere mindre bidrag, fortrinsvis af iatrokemisk observans. Han blev af samtiden anset for at være en fremtrædende kemiker.

⁴³ Scherz, *Reisen*, s. 77.

⁴⁴ Jf. Stensen, *Epist.*, 1, s. 213, note 6; s. 371, note 4.

⁴⁵ Brevet er altså en slags følgebrev og mangler derfor udskrift.

⁴⁶ *Biogr. Lex.*, 6, s. 894, anvender skrivemåden Langellott afledt af Langellottius, en navneform, som vistnok kun kendes fra titelbladet på Heinrich Meiboms *De vasis palpebrarum*, Helmstedt 1666; da han imidlertid konsekvent selv underskriver sig *Langelott*, er denne skrivemåde foretrukket her. I mindeskriftet *Memoriæ Viri (...) Dn. Joelis Langelotti (...) Sacrum*, Slesvig 1681, bringes hans levnedbeskrivelse på s. 45-54.

⁴⁷ Se S. Birket-Smith: *Kjøbenhavns Universitets Matrikel*, 1, 1890, s. 154. Det fremgår, at også i København var hans præceptor Simon Paulli.

De nærmere omstændigheder omkring Joel Langelotts venskab med Niels Stensen kendes ikke, men det er en rimelig antagelse, at de to mænd har gjort hinandens bekendtskab i Simon Paullis hjem.⁴⁸ Langelott havde, som tidligere anført, i sin ungdom studeret ved Københavns Universitet og optrådte i 1639 som respondent ved forelæggelsen af Simon Paullis afhandling om tandpine,⁴⁹ og det er tænkeligt, at han har opretholdt forbindelsen med sin gamle lærer.⁵⁰ Langelotts navn optræder hverken i Stensens trykte skrifter eller i den af Scherz besørgede brevudgave, men vi kan se, at de to har brevvekslet. Af deres korrespondance, som måske ikke har været særlig omfangsrig – Joel Langelott har vel i kraft af sine kemiske interesser befundet sig mere i periferien af Niels Stensens bekendtskabskreds – er tilsyneladende kun det brev fra Stensen til Langelott, der skal anføres nedenfor, bevaret for eftertiden.⁵¹

Af Langelotts brev kan vi se, at manuskriptpakken fra Venedig har været tre uger om at nå frem til bestemmelsesstedet. Datidens forhold taget i betragtning må leveringen betegnes som ekspedit.⁵²

Heller ikke Langelott er sen i vendingen. En uge efter har han med posten afsendt en brevpakke bestående af Malpighis oversigt over sin afhandling om silkeormen, Niels Stensens brev til Meibom (dvs. Epistula I), Langelotts brev til samme (se Appendix) samt (i afskrift) Niels Stensens brev til Langelott (dvs. Epistula II). Af Langelotts brev til Meibom fremgår, at pakken sendes med postvogn til Hamborg, hvorefter en Hans Kramer, antagelig en fragtmand, bringer den det sidste stykke til Helmstedt.

Vi har ingen nærmere oplysninger om Langelotts relation til Meibom, men måske ville en gennemgang af deres brevveksling, som

⁴⁸ Det kan dog heller ikke udelukkes, at bekendtskabet er kommet i stand gennem deres fælles ven Heinrich Meibom.

⁴⁹ *Dissertatio de dolore dentium*. Hafniæ 1639.

⁵⁰ Om Stensens nære forhold til Paulli-familien se nedenfor.

⁵¹ I Appendix bringes det brev til Heinrich Meibom fra Joel Langelott, som han vedlagde den manuskriptpakke, der af Niels Stensen var afsendt til Langelott i Slesvig by.

⁵² Normalt ville et brev fra Venedig til Slesvig i 1670 blive sendt med det kejserlige rigspostvæsen, forlenet af fyrstehuset Thurn und Taxis, der dominerede de nord-sydgående ruter gennem Centraleuropa (udenom Frankrig), og som havde postkontorer i fx Bruxelles, Amsterdam og Hamborg. I Hamborg ville brevet blive overført til det hamborgske stadspostkontor, som Danmark siden 1653 "abonnerede på", dvs. som ekspederede brevposten imellem Danmark og det øvrige Europa.

opbevares i Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek i Hannover, kunne kaste lys over sagen. At dømme ud fra nærværende brevs hjertelige tone har forholdet tilsyneladende været meget nært og fortroligt, hvilket også understreges af den lidt usædvanlige omstændighed, at Niels Stensen undlader at forsegle sit brev til Heinrich Meibom, så at vennen Langelott kan læse det inden den videre besørgelse. For at gøre det klart for Langelott, at han gerne må læse brevet til vennen og det vedføjede oversigtsarbejde fra Malpighi, vedlægges Niels Stensen et kortfattet brev til Langelott, hvor han forklarer, hvorfor brevsindet til Meibom ikke er forsejlet:

Epistula II (E 37b)

Til Joel Langelott.

Venedig, 29. marts 1669.

Hannover, Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek, MS XLII, 1902, fol. 15r, afskrift. Se ill. 3.

Copia literarum ad me scriptarum.

Nobilissime et Celeberrime Vir

Cum promiserim Clarissimo Malpighio ad Clarissimum Meibomium transmittere adiunctam observationum Synopsin, nescius quâ viâ aliâ tutius id fieri posset, Tibi illas mitto, unâ cum literis à me eidem communi amico destinatis, et quidem apertis; quo ipse primo videas, quæ ibi continentur magno sanè cum labore, nec minori cum felicitate observata. Florentiæ modò ultima manus imponitur meæ de solido intra solidum naturaliter contento dissertationis prodromo, ubi de terræ stratis, de angulatis corporibus crystalli, ferri marcasitæ aliorumque mineralium, de conchylis è terra erutis, deque varijs mutationibus, quæ in terræ superficie contigerunt varia proponuntur. Quod si mihi occasionem significaveris transmittendi quædam exemplaria dicti libri in vestras oras, nihil gratius mihi contingere poterit, quàm meam tibi observantiam hoc alijsque serviendi modis testari. Vale Vir Celeberrime et fave

Venetijs. 29. Mart. 1669.

Tibi obstrict.
N. Stenonis.

Copia litterarum ad me scriptarum - 15
 Nobilissime et Celeberrime Vir,
 Cum promiseria Clarissimo Malpighio ad Clarissimum
 Neibomium trant mittere adjuvandum Synopsin offer-
 vationum, nesciis qua via alia tutius id fieri pos-
 set, Tibi ita mittere, una cum litteris à me eidem
 communi amico destinatis, et quidem apertis; quo
 ipse primo videat, qua tibi continentur magno
 sanè cum labore, nec minori cum felicitate ob-
 servata. Florentie modo ultima manus imperator
 mea de solido intra solidum naturaliter con-
 tento dissertationis prædromos, ubi de terra stratis,
 de anulatis corporibus crystalli, ferri mactite
 aliorumque mineralium, de conchyliis è terra eratis
 de varijs mutationibus, qua in terra superficie
 contigerint varia proponuntur. Quod si mihi occa-
 sionem significaveris transmittendi quaedam exem-
 plaria dicti libri in vestras oras, nihil gratius
 mihi contingere poterit, quam meam Tibi offer-
 vantiam hoc alioq; scribendi modo testari. Vale
 Vir Celeberrime et fave
 Venetijs. 29. Mart. 1669. Tibi deservit.
 X. Stensen.

Ill. 3: Afskrift af brev fra Niels Stensen til Joel Langelott, dateret 29. marts 1669.
 Foto: Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek.

Brev 2

Til Joel Langelott.

Venedig, 29. marts 1669.

Kopi af Niels Stensens brev til mig.

Velbårne og berømmelige mand!

Da jeg har lovet den navnkundige Malpighi at sende vedlagte oversigt over hans iagttagelser til den navnkundige Meibom, kunne jeg ikke komme i tanke om nogen mere sikker forsendelsesmåde end at sende den til dig sammen med et brev, som jeg har skrevet til vor fælles ven. Jeg har ikke lukket brevet, for at du selv først kan få at se, at det indeholder nogle iagttagelser, som så sandelig er opnået i kraft af en stor arbejdsindsats og et ikke mindre held. I Firenze lægger man netop nu sidste hånd på *Foreløbig meddelelse til en afhandling om faste legemer, der findes naturligt indlejret i andre faste legemer*. Heri fremsætter jeg forskellige betragtninger vedrørende jordens lag, krystaldannelser⁵³ i bjergkrystal, jernmalm, markasit og andre mineraler, muslingeskaller fundet i jorden samt de forskellige forandringer, jordens overflade har gennemgået. Hvis du imidlertid anviser en måde, hvorpå nogle eksemplarer af den omtalte bog kan sendes til jeres kyster, vil intet være mig mere velkomment end at bevidne min agtelse for dig ved at tjene dig på denne eller andre måder. Lev vel, navnkundige mand, og bevar i din gunst

Venedig, den 29. marts 1669.

Din hengivne
Niels Stensen.*Kommentar*

En sammenligning med håndskriften i det Langelott-brev, som bringes nedenfor i Appendix, viser, at det er Langelott selv, der har udfærdiget kopien af det brev, han modtog fra Niels Stensen.

⁵³ Stensen anvender ordet *crystallus* med betydning af "bjergkrystal"; meget sjældent taler han om *crystallus montium*. Krystal i betydningen "krystallinsk dannelse" kalder han *corpus angulatum*. Se Stensen, *Geol. Pap.*, s. 228, note 78. Se også Olaf Pedersen: *Steno and the Origin of Crystallography, Stenoniana*, n.s. 1, 1991, s. 113-134.

Efter at have omtalt baggrunden for det uforseglede brev til Meibom fortæller Niels Stensen, at udgivelsen af hans geologiske afhandling *Foreløbig meddelelse til en afhandling om faste legemer, der findes naturligt indlejret i andre faste legemer*, er nært forestående.⁵⁴ Den banebrydende opsats, hvormed Stensen skulle grundlægge faget geologi, havde han rask sammenskrevet i sommeren 1668, og allerede den 30. august samme år indstillede Stensens ven, den berømte matematiker Vincenzo Viviani (1622-1703), bogen til trykning. Den endelige trykkes tilladelse forelå den 13. december 1668.⁵⁵

Hvornår trykningen er påbegyndt, ved vi ikke; Stensens formulering *ultima manus imponentur* (...) *prodromo* ("man lægger sidste hånd på *Foreløbig meddelelse*") skal antagelig forstås således, at bogen i de sidste dage af marts er omtrent færdigtrykt. I Stensens fravær overvågedes trykningen af Vincenzo Viviani, der selvbevidst noterede på trykmanuskriptet: *Questo fù stampato sotto la mia cura* ("Dette blev trykt under opsyn af mig").⁵⁶ Bogen må være udkommet sidst i april, for Malpighi er i besiddelse af et eksemplar den 7. maj.⁵⁷ Storhertugen stillede et stort antal frieksemplarer til rådighed for Stensen, og det er forklaringen på, at forfatteren med rund hånd kan uddele bogen til lærde venner og bekendte. Vi kan således bemærke, at Langelott i nærværende brev får lovning på *quædam exemplaria*, "nogle eksemplarer", af afhandlingen; det er naturligvis meningen, at han så skal sørge for bogens videre udbredelse i det høje nord.

Stensen delte selv sin afhandling i fire hovedafsnit,⁵⁸ men i nærværende brev forbigår han i sit indholdsresumé de to første teoretiske afdelinger, hvor han drøfter det historisk-filosofiske grundlag og principperne for de metoder, som den palæontologisk-geologiske forskning anvender. Fra og med tredje afsnit citerer han mange af de indholdsangivelser, der i hans egen udgave er ansat som marginalnoter:

⁵⁴ *De solido intra solidum naturaliter contento dissertationis prodromus*. Florentiæ 1669. Herom Scherz, *Biographie*, bd. 1, s. 220-239.

⁵⁵ Se Stensen, *Epist.*, 1, s. 25-28.

⁵⁶ Illustration i Scherz, *Indice*, s. 25. Manuskriptet findes i Firenze, Biblioteca Nazionale, Post. 32 III 17, fol. 1r-26v. Fol. 28r-75v indeholder Niels Stensens optegnelsesbog fra 1659, der bærer titlen *Chaos*. Jf. *Chaos, Niels Stensen's Chaos-manuscript Copenhagen, 1659*. Complete edition with Introduction, Notes and Commentary by August Ziggelaar, 1997 (*Acta Historica Scientiarum Naturalium et Medicinalium*, vol. 44).

⁵⁷ Scherz, *Biographie*, 1, s. 232.

⁵⁸ Stensen, *Geol. Pap.*, s. 138: *Ipsam dissertationem in quatuor partes diviseram eqs.* For en indholdsoversigt, se op. cit., s. 25-28.

de terræ stratis (cf. Strata terræ Stensen, *Geol. Pap.*, s. 160), de angulatis corporibus crystalli, ferri, marcasitæ aliorumqve mineralium (cf. De crystallo, *Geol. Pap.*, s. 172; Angulata ferri corpora, *Geol. Pap.*, s. 180; De marcasitis, *Geol. Pap.*, s. 184), de conchylijs è terra erutis (cf. Testæ conchyliorum, *Geol. Pap.*, s. 188), deque varijs mutationibus, qvæ in terræ superficie contigerunt, varia proponuntur (cf. Variæ mutationes, qvæ in Etruria contigerunt,⁵⁹ *Geol. Pap.*, s. 202).

Heinrich Meiboms skriftlige reaktion på Stensens brev (Epistula I) og Malpighis oversigt over sin afhandling om silkeormen⁶⁰ afgår først mange måneder senere – den 15. marts 1670 – antagelig fordi der først da gennem den medicinske student Heldt⁶¹ har vist sig en bekvem og ikke mindst sikker mulighed for besøgelse af breve til Italien. Det er første gang Meibom skriver til sin tidligere velynder Malpighi og takker ham for et udbytterigt studieophold i Bologna; han fortæller, at han ofte havde tænkt på at genoptage forbindelsen, og omsider bød der sig da en lejlighed til:

“Men da den berømmelige Stensen, vor fælles ven, for nylig havde gjort det klart, at du stadig havde mig i erindring, og samtidig på dine vegne fremsendte en oversigt over dine videnskabelige undersøgelser vedrørende silkeormen, fandt jeg det på tide omsider at bryde tavsheden, så meget desto mere som en vis Pelt, der bor i Nederlandene, forsikrede mig om, at han omhyggeligt ville besørge mit brev. Vær forvisset om, berømmelige mand, at du også på disse breddegrader og i samme omfang som i England og Frankrig vil finde folk, der beundrer dine videnskabelige bedrifter, deriblandt mig, som vil være din ærlige og redelige læser.”⁶²

⁵⁹ Denne indholdsangivelse vedrører afhandlingens fjerde hovedafsnit, hvis første afdeling behandler Toscanas geologi.

⁶⁰ Meiboms brev til Malpighi foreligger i en udateret koncept, men da den i kladdebogen findes i forlængelse af Meiboms skrivelse til Niels Stensen 15.3.1670 og må være afgået sammen med dette brev, kan datoen fastlægges med stor sandsynlighed. Brevet findes i Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek, MS XLII, 1892, N 360, fol. 272v 273r. Nedenfor (note 63) citeres lidt fra brevets indledning.

⁶¹ Således kaldes han i Meiboms brev 15. marts til Stensen. I brevet til Malpighi kalder Meibom ham for *Pelt*, og den navneform bruges også af Malpighi. Det har det på det foreliggende grundlag ikke været muligt at fastslå, hvad der er det rigtige, kun at der må være tale om den samme person.

⁶² Cum v. nuper Cl. Stenonius communis noster amicus, et mei memorem te adhuc esse significasset et simul tuo nomine curiosissimarum de bombyce observationum synopsis transmitteret non ulterius mihi silentium esse duxi, cum præsertim Belga hic,

Dette blev indledningen til en større korrespondance mellem Meibom og Malpighi. Det må beklages, at deres brevveksling, som befinder sig i Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek i Hannover, ikke er optaget i Howard B. Adelman, *The Correspondence of Marcello Malpighi*, bd. 1-5, Ithaca/London 1975.

Den medicinske student Heldt havde også brev med til Niels Stensen:

Epistula III (E 45a)

Fra Heinrich Meibom.

Helmstedt, 15./25. marts 1670.

Hannover, Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek, MS XLII, 1892, N. 359, fol. 272r, koncept. Se ill. 4.

Clarissime Vir.

Cum per Ultrajecterium hunc juvenem *Heldt*, Medicinæ Studijs deditum, rectè ad te perlatum iri litteras meas sperarem, non potui intermittere, quin testarer gaudium illud, quod ex humanissimis litteris tuis à D. Langellotio missis, natum, mihi est. Quamvis enim quondam nos et eadem studia, et ijdem Præceptores non levi amicitia in Belgio conjunxerint: tamen imprimis devinctissimum me tibi reddidit ingenij præstantia, manus solertia, et alia, quæ admiror potius et apud amicos et publicè laudo, quàm in hac epistola exprimo. Quid igitur gratius potuerit accidere mihi, quàm ab eo, quem suspexi et suspicio semper, uber<r>imum affectus integri testimonium accipere? Tibi vero debeo

Pelt, se litteras curaturum diligenter promitteret. Habes v. Clarissime Vir, his quoque in locis, non minus et in Gallia et Anglia tuorum laborum admiratores, et me inter cæteros æstimatorem candidissimum. (Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek, MS XLII, 1892, N 360, fol. 272v 273r). Malpighis svarbrev (Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek, MS XLII, 1892, fol. 9rv) er dateret 10.8.1670. Han undskylder sit sene svar: (...) recepi epistolas [pluralisformen epistulas ("breve") bruger Malpighi antagelig (på grund af en "tankens negligé") som litteras dvs. et enkelt brev] ab eruditissimo Pelt tuique amicissimo mihi redditas, quibus in hodiernam usque diem responsum distuli celeberrimi Stenonis nostri aduentum expectans, quò tutius committerentur. "(...) jeg har udskudt mit svarbrev til i dag, fordi jeg har afventet vor ven Stensens tilbagekomst, for at jeg kunne være sikker på, at brevet blev ekspederet ordentligt." Ifølge Scherz, *Reisen*, s. 100, er Stensen med sikkerhed tilbage igen i Firenze 15.7.1670 fra sin store rejse. Selve forsendelsen besørger han den 2. september 1670 (se nedenfor).

quoque, quod apud Cl. Malpighium volueris mei memoriam et veterem amicitiam renovare. Ostendit ille in omnibus suis maximam ingenij et doctrinæ copiam, tum in illis de bombyce observationibus admirabilem solertiam. Erit vero posthac illo duce integrum, respiratione in insectis manifesta, analogiam structuræ et naturam ubique persimilem in minimis quoque animalculis observare. Vale, Clarissime Vir, et firmiter Tibi persuade me virtutum tuarum semper æstimatorum et præconem fore candidum et sincerum. 15. Martij. 1670.

Si exemplar pagellarum inclusarum ad Nobilissimæ Florentinæ Academiæ illustria membra, sive Datum sive Cavalcantum, sive Maghliabecum, aut quicumque demum ex magnis illis Viris supererit, (opto autem superesse omnes et valere diutissime!) pro omnium salute curaveris, plurimum me obstringes

V. Cl. Nicolao Stenonis, Magni Hetruriæ Ducis Anatomico.
Florentiam.

Brev 3

Fra Heinrich Meibom.

Helmstedt, 15./25. marts 1670.

Navnkundige mand,

Da jeg havde håb om, at mit brev til dig ville blive rigtigt overbragt af denne unge medicinske student Heldt fra Utrecht, kunne jeg ikke andet end bevidne den glæde, som dit elskværdige brev (sendt gennem dr. Langelott) fremkaldte hos mig. For skønt de samme studier og de samme lærere dengang i Nederlandene forenede os i et nært venskab, så var det dog især din fremragende begavelse, dit håndelag og andet, som skabte min nære tilknytning til dig. Disse andre egenskaber foretrækker jeg at beundre og berømme både hos venner og i offentligheden frem for at beskrive dem i dette brev. Hvad vil altså kunne være mig en mere kærkommen hændelse end at modtage fra ham, som jeg har højagtet og altid vil højagte, et fuldgyldigt vidnesbyrd om hans uændrede følelser?

Imidlertid er jeg dig også tak skyldig, fordi du hos den berømmelige Malpighi har villet genopfriske erindringen om min person og ladet ham forny sit gamle venskab med mig. Han har i alle sine arbejder

dokumenteret sin meget store begavelse og lærdom og han har i sine iagttagelser vedrørende silkeormen udvist en beundringsværdig skarp-sindighed. Med ham som foregangsmand vil det fremover, nu hvor respiration er blevet påvist hos insekter, være muligt at iagttage en lignende struktur og overalt en ganske tilsvarende natur hos selv de allermindste dyr.

Lev vel, berømmelige mand, og vær aldeles forvisset om, at jeg ærligt og oprigtigt altid vil vurdere og udbrede kendskabet til dine store talenter. Den 15. marts 1670.

Såfremt du sørger for, at de berømte medlemmer af det navnkundige akademi i Firenze – det være sig Dati eller Cavalcanti eller Magliabechi, eller hvem der nu end af disse store mænd i dag endnu er levende (jeg håber naturligvis, at alle er der endnu og vil leve vel i mange år) – får et eksemplar af de vedlagte sider, alt efter enhvers befindende, vil jeg være dig meget forbunden.

Til den navnkundige Niels Stensen i Firenze, anatom hos storhertugen af Toscana.

Kommentar

Dette brev er af betydelig interesse, fordi det kaster lys over baggrunden for Heinrich Meiboms venskab med Niels Stensen. Heinrich Meibom optræder sammen med Niels Stensen i Ole Borchs fortegnelse over studerende i Leiden for året 1660.⁶³ De studerede begge medicin og havde i Leiden, kan vi forstå på Meibom, de samme præceptorer, dvs.

⁶³ Se Borch, 1, s. 37. Borch noterer sammesteds, at universitetets rektor J.F. Gronovius (1611-1671), der selv var en glimrende klassisk filolog og tekstudgiver, måtte kalde student Meibom til orden, da han i ungdommeligt overmod og i nærvær af selveste rektor havde sammenlignet sig selv med de bedste tekstkritikere (apud Magnificum Rectorem Dn. Johann: Frid: Gronovium, qui inter alia Meibomium nostrum, ut nimis tumidum et se cum optimis criticis, audiente Gronovio, conferentem modestè increpabat). Kort tid efter fungerer han dog som assistent hos Gronovius og bistår ham under arbejdet med udgivelsen af Tacitus (Borch, 1, s. 42). I marts 1661 deltager Meibom og Stensen i en promotionsfest for den hamborgske læge Achatius Hager (Borch, 1, s. 51). I øvrigt må det bero på en fejl, at Thomas Bartholin i Ole Borchs fortegnelse over studerende ved universitetet i Leiden allerede optræder under året 1635 (Borch, 1, s. 33), for han ankommer først i 1637.

lærere, der samtidig fungerede som personlige studievejledere for den studerende.⁶⁴ Navnene på disse vejledere kender vi fra Niels Stensens *Observationes anatomicae*, der udkom i Leiden 1662. Denne samling af handlinger⁶⁵ har Stensen bl.a. tilegnet sine tre præceptorer i Leiden. Det var Frants De Le Boe Sylvius, der fra 1658 var professor i klinisk medicin ved universitetet, Johannes van Horne, siden 1653 professor i anatomi, kirurgi og botanik, samt professor Jacob Golius, som underviste i matematik og arabisk og i øvrigt var en ivrig tilhænger af Descartes.⁶⁶

Meibom lægger ikke skjul på, at det, der især har vakt hans beundring og agtelse for Stensen, er hans ingenij præstantia, "fremragende begavelse", samt hans *manus solertia*, hvormed Meibom må sigte til Stensens i samtiden almindeligt berømmede manus dexteritas eller anatomiske håndelag, som han ifølge Meibom allerede har lagt for dagen som ung student. Fra Stensens ophold i Paris 1665 stammer den franske læge André Graindorges (1616-1676) skildring af Stensens suveræne dissektionsteknik: "Als ich uns im Vergleich zu Stensen als Lehrlinge bezeichnete, hatte ich Recht. Nie zuvor habe ich solche Fingerfertigkeit gesehen. Mit dem Auge, Skalpellen und einem kleinen Instrument in der Hand, die immer den Zuschauern zugewandt ist, läßt er uns sehen, was am Augenbau sehenswert ist."⁶⁷

Sit venskab med Stensen betegner Meibom som nært (non levis amicitia); det er imidlertid mit indtryk, at den personlige forbindelse mellem de to mænd siden studietiden i Holland har været afbrudt og først nu er blevet genoptaget.

I det følgende afsnit berører Meibom sit forhold til Malpighi, og vi forstår, at venskabet er af ældre dato. Meibom har nøje studeret det indholdsreferat, som Malpighi sendte ham af sin afhandling om silkeormen, og han forudser, at nu hvor Malpighi har påvist, at også silkeormen er udstyret med en slags åndedræt,⁶⁸ vil man kunne finde

⁶⁴ Om præceptorordningen ved Københavns Universitet se Matzen, 2, 1879, s. 136ff. Det kan vel antages, at institutionen ved universitetet i Leiden har fungeret på omtrent samme måde.

⁶⁵ Se ovenfor.

⁶⁶ Om Golius' betydning for Niels Stensen se Scherz, *Biographie*, 1, s. 88f.

⁶⁷ Citeret efter Scherz, *Biographie*, 1, s. 135; se også Scherz, *Vom Wege*, s. 230, hvor Martin Lister (1638-1711) udførligt fortæller om sit møde med Niels Stensen i Montpellier 1665. Om Stensens håndelag (dexteritas) i øvrigt se Kardel, s. 79f.

⁶⁸ I sin *Dissertatio de Bombyce*, London 1669, s. 14, havde Malpighi på baggrund af sine undersøgelser konkluderet: Congruum ergo videtur aërem in hæc Bombycis vasa con-

noget tilsvarende hos de øvrige smådyr og insekter. Vi ser, at den komparative anatomi for alvor er slået igennem.

Med ordene “det navnkundige akademi i Firenze” sigter Meibom formentlig til det eksperimentelle Accademia del Cimento, hvis motto var *Provando e Riprovando*, “Test – og test igen!” Det var oprettet i 1657 af storhertugens broder prins Leopold omkring Galileis sidste elever, og det spillede i årene 1657-1667 en kortvarig men betydningsfuld rolle i den naturvidenskabelige forskning.⁶⁹ Det må anses for sandsynligt, at Stensen også har været medlem af dette akademi.⁷⁰

Det skrift, som Heinrich Meibom fremsendte i flere eksemplarer til Niels Stensen, har formodentlig været afhandlingen *De medicorum historia scribenda, epistula ad Georgium Hieronymum Velschium (Om at skrive lægernes historie. Et brev til Georg Hieronymus Welsch)*, som Meibom udgav 1669 i Helmstedt.⁷¹ I dette skrift fortæller Meibom om sine mange vanskeligheder med at færdiggøre sin afdøde fars ufuldendte arbejde *Historia Medica sive de Medicis & rei Medicæ scriptoribus syntagma (Medicinhistorie eller en afhandling om læger og medicinske forfattere)*. Det var især den mangelfuldt belyste arabiske medicin, som voldte problemer. Meiboms studier herover bragte ham i sidste halvdel af 1660'erne til Firenze. Her opholdt han sig i flere måneder og omgikkes, fortæller han selv,⁷² bl.a. Carlo Dati (1619-1676),⁷³ Antonio Magliabechi (1633-1714)⁷⁴ og

tinuatim subingredi & egredi ut in cæteris, quibus insunt Pulmones. “Det forekommer således rimeligt, at luften til stadighed passerer ind og ud af disse kar på silkeormen, ligesom på andre dyr, der har lunger.”

⁶⁹ Rent filologisk var derimod det florentinske Accademia della Crusca fra 1582, som med udgivelsen af en stor ordbog over den toscanske dialekt bidrog til udviklingen af det moderne italienske nationalsprog. Niels Stensen blev optaget som medlem af selskabet den 16. juli 1668.

⁷⁰ Se Scherz, *Biographie*, 1, s. 153; *Indice*, s. 24ff. Stensen, *Epist.*, 1, s. 18-20.

⁷¹ Afhandlingen er som mange andre af Meiboms småafhandlinger udformet som et brev, her til den fremtrædende tyske læge Georg Hieronymus Welsch (1624-1677). Jf. *Biogr. Lex.*, 6, s. 236f.

⁷² Jf. *De medicorum historia scribenda*, s. B3r: Cum vero ante plures annos Florentiæ per menses aliquot hærerem, doctissimorumque illic virorum, nobilitate incertum generis an virtute & eruditione præstantium magis, *Caroli Dati, Cavalcanti Redii, Giraldi, Strozzi, Malliabechi* conversatione fruerer eqs.

⁷³ Florentinsk naturforsker, elev af Galilei og medlem af Accademia della Crusca og Accademia del Cimento.

⁷⁴ Florentinsk lærd og siden 1673 bibliotekar ved storhertugen Cosimo III's bibliotek. Medlem af Accademia del Cimento.

Cavalcanti,⁷⁵ personer, som han nu i brevet til Stensen netop anfører som modtagere af sin lille opsats.

Som tidligere anført er Niels Stensen efter sin store rejse tilbage igen i Firenze medio juli 1670, hvor venen Marcello Malpighi beder ham ekspedere sit brev af 10. august 1670 til Heinrich Meibom.⁷⁶ Brevet afgår først i begyndelsen af september, og Niels Stensen benytter også denne gang lejligheden til at sende sin gamle studiekammerat en hilsen.

Epistula IV (E 51a)

Til Heinrich Meibom.

Firenze, 2. september 1670.

Hannover, Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek, MS XLII, 1902, fol. 16rv, originalbrev.⁷⁷ Se ill. 5-6.

[16r] Vir Clarissime,

Rogatus à Celeberrimo Malpighio ut inclusas ad Te deferendas curarem, non potui quin meas una Tibi sisterem testaturas animum, veterem amicitiam renovandi, avidum, quod jam aliàs per alias meas coeptum ne continuarem, varia itinera obstiterunt: modo autem cum studiis favens otium Florentiæ per aliquod tempus mihi spondeat, si Tibi non incommodum, mihi sanè pergratum esset de communibus studiis per intervalla disserere. Ut valeat communis noster fautor et Amicus Celeberrimus dominus Joël, a Te lubenter discerem. Vale Vir Clarissime et me ama.

Dabam Florentiæ 2. Sept. 1670.

T. studiosissimus
Nicolaus Stenonis.

⁷⁵ Cavalcanti-familien ejede området Libbiano, der især er kendt for sine borsyreforekomster. Det er uklart, hvilken Cavalcanti Heinrich Meibom her har i tankerne, men det kan være Andrea di Giovan Francesco Cavalcanti (1604-1673), Ridder af Malta, som også Niels Stensen synes at have kendt. Jf. Scherz, *Indice*, Supplement 5, hvor der er aftrykt et Stensen-brev (= Epist. 35a) og anføres andre medlemmer af familien. Ingen af disse Cavalcantier har tilsyneladende været akademimedlemmer.

⁷⁶ Se ovenfor.

⁷⁷ Brevet er forsynet med Niels Stensens bekendte laksegl, som viser et hjerte, hvoraf der fremvokser et kors.

[16v] Viro Clarissimo
Dno Henrico Meibomio
Anatomes Professori
Celeberrimo Helmstadii.⁷⁸

Brev 4

Til Heinrich Meibom.

Firenze, 2. september 1670.

Navnkundige mand!

Da den berømmelige Malpighi har anmodet mig om at besørge det vedlagte brev til dig, kunne jeg ikke andet end selv tilstille dig et, der skal bevidne mit ønske om at forny vort gamle venskab; forskellige rejser har forhindret mig i at fortsætte dette forehavende, som jeg tidligere gennem et andet brev har søgt fremmet. Da jeg netop nu har fået udsigt til at dyrke mine videnskabelige interesser gennem nogen tid her i Firenze, så ville jeg, såfremt det ikke er ubelejligt for dig, hilse det meget velkomment, om vi med mellemrum holdt hinanden underrettet om vore fælles studier. Jeg ville meget gerne høre dig fortælle, hvorledes det går vor fælles ven og velynder, den berømmelige hr. Joël.⁷⁹ Lev vel, navnkundige mand, og bevar mig i dit venskab.

Skrevet i Firenze den 2. september 1670 af

Din meget hengivne
Niels Stensen.

Til den berømte hr. Heinrich Meibom,
den navnkundige professor i anatomi i Helmstedt.

Kommentar

Ønsket om at genoptage forbindelsen med Heinrich Meibom var mere end blot en venskabelig høflighedsfrase, og der er ud fra nedenstående Niels Stensen-brev at dømme klare tegn på, at en vis udveksling

⁷⁸ Udskriften indeholder tilskrifter i fremmed hånd.

⁷⁹ Dvs. Joel Langelott.

16

Vir Carissime,

Rogatus à Celebrissimo Malpighio ut inclusas
 ad te deferendas curarem, non potui quin meas
 una tibi fisterem testaturas animum veteris
 amicitiam renovandi, avidi, quod licet jam
 alias per alias meas ceptum in continuarem,
 varia itinera obstituerint: modo autem cum studiis
 favens otium Florentia per aliquod tempus mihi
 spondeat, si tibi non incommodum, mihi sane
 pergratum esset de communibus studiis per
 intervallo differere. Ut valeat communis
 noster factor et Amicus Celebrissimus Franc.
 Hoel, a te libenter discerem. Vale Vir Clarissime
 me et me ama.

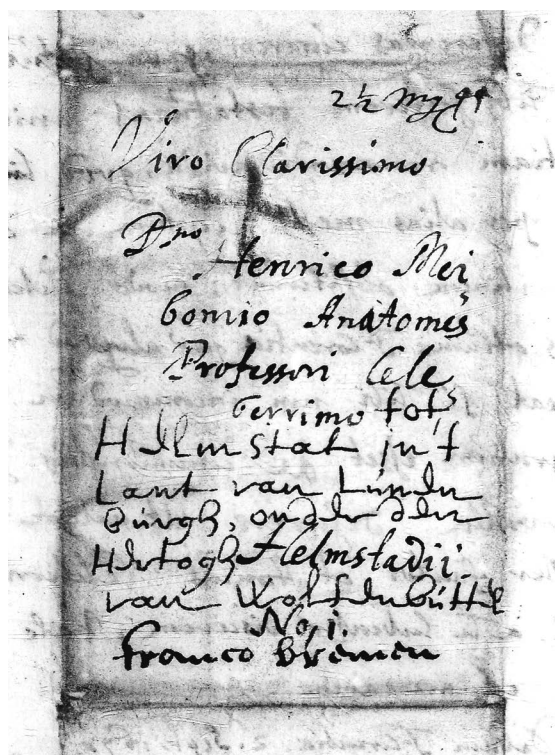
Dabam Florentia. 2. Sept. 1670.

T. Studios^{us}
 Nicolaus Stenonis.

Ill. 5: Brev fra Niels Stensen til Heinrich Meibom, dateret 2. september 1670, fol. 16r.
 Foto: Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek.

Ill. 6: Brevets udskrift, fol. 16v, indeholder tilskrifter i fremmed hånd til forklaring af adressen og forsendelsesmåden.

Foto: Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek.

af tanker og breve efterfølgende er kommet i stand.⁸⁰ Af nærværende Stensen-brev fremgår, at han havde i sinde at anvende de kommende måneder på videnskabelige studier. I stedet blev de indledningen til hans teologiske forfatterskab.⁸¹ I sommeren 1671 var Stensen så atter på rejse udsendt af storhertugen og Cimento-akademiet, for at han i nogle grotter ved Gardasøen kunne undersøge rigtigheden af den af Aristoteles grundlagte antiperistase-teori.⁸² Hans undersøgelser

⁸⁰ Af deres efterfølgende korrespondance er kun Niels Stensens brev 5.4.1673, som bringes nedenfor, overleveret.

⁸¹ Se Scherz, *Biographie*, 1, s. 267ff.

⁸² Antiperistasis betegner et (urigtigt) fysisk princip, der kan udtrykkes således: Enhver egenskab får evne til at forstærke sig selv, når den omgives af sin modsætning. Ifølge Aristoteles kunne det begrunde den (urigtige) iagttagelse, at underjordiske rum var varmere i den kolde årstid og køligere i den varme årstid. Se Scherz, *Biographie*, bd. 1, s. 287ff. Om selve rejsen se Scherz, *Reisen*, s. 101ff.

bekræftede mistanken om, at teorien ikke kunne opretholdes. I december 1671 spurgte man fra København, hvorledes Niels Stensen ville stille sig til en eventuel hjemkaldelse.⁸³ Efter samråd med storher-tugen besluttede Stensen sig for at vende hjem til Danmark, og han ankom til hovedstaden den 13. juli 1672.⁸⁴

Stensen i København

Initiativet til Stensens hjemkaldelse var udgået fra den magtfulde Peder Schumacher Griffenfeld⁸⁵ og utvivlsomt hilst velkommen af Stensens egen præceptor Thomas Bartholin, der i 1661 havde opgivet professoratet i kirurgi og anatomi for efter eget ønske at blive honorær professor alene med pligt til at skrive bøger og artikler. Det betød, at anatomistudiet herefter var uden professor, idet Bartholins efterfølger, den designerede professor anatomizæ Jakob Henrik Paulli, aldrig kom til at fungere i embedet. Stensen var med en årsløn på 400 rigsdaler⁸⁶ udset til at forestå undervisningen i anatomi i Anatomihuset,

⁸³ Stensen, *Epist.*, 1, nr. 68.

⁸⁴ Hjemkaldelsesordren var udstedt 23.2.1672 (Stensen *Epist.*, 1, nr. 74); på grund af bortrejse havde Stensen først mulighed for at besvare brevet 26.4.1672 (Stensen, *Epist.*, 1, nr. 75). Om selve rejsen til København se Scherz, *Reisen*, s. 104ff. Se også Scherz, *Biographie*, 1, s. 293ff.

⁸⁵ Bind 2 af Thomas Bartholins videnskabelige tidsskrift *Acta Medica & Philosophica*, 1675, er tilegnet Griffenfeld, og i denne dedikation skriver Bartholin bl.a. (s. (*) 3): *Theatrum Anatomicum tuis auspiciis animam recepit Stenonio, magno illo Prosectore, nuper tua benevolentia sublevato, subtili manu & modesto ore per viscera animalium hominumque grassante (...)*. "Det anatomiske teater kom igen til live under dine auspicer, da Stensen, denne store og berømte prosector, blev hjulpet frem af din gunst, for at han med sin nøjagtige hånd og mådeholdne tale grundigt kunne gennemgå dyrs og menneskers indre organer."

⁸⁶ Magliabechi, citeret efter Scherz, *Biogr.*, 1, s. 335, note 116, betegnede det som *provisione scarsissima* ("en ussel løn"). Til sammenligning tjener midlertid, at professor honorarius Thomas Bartholin oppebar den samme pengeløn, så vi kan konstatere, at Stensen i hvert fald ikke er blevet underbetalt. Om professorernes aflønning se også Matzen, 2, 1879, s. 33ff. Ejvind Slottved: *Lærestole og lærere ved Københavns Universitet 1537-1977*, 1978, s. 22ff., understreger vanskelighederne ved at foretage en evaluering af de universitetsansattes pengeløn. En officiel stillingsbetegnelse fik Stensen ikke. I Thomas Bartholins tidsskrift *Acta Medica et Philosophica* tillægges han titel af *Anatomicus Regius*, "Kongelig anatom", men betegnelsen optræder ikke i nogen officielle dokumenter.

der med Simon Paulli som primus motor var blevet indviet i 1644.⁸⁷ Når Antonio Magliabechi i et brev til Aprosio Vintimiglia af 17. maj 1672 betegnede Stensens funktion i København som *semplice Lettura d'Anatomia* ("elementarundervisning i anatomi"),⁸⁸ kan vi fastslå, at Magliabechis forestilling om stillingens begrænsede muligheder for faglig udvikling ikke holdt stik. De følgende to Københavnerår blev for Stensen en meget travl og frugtbar tid, om end den manglende tilførsel af lig gjorde, at han i sidste halvdel af perioden ikke kunne afholde demonstrationer i det anatomiske teater.⁸⁹ Hans begavede forskningsresultater blev publiceret i tidsskriftet *Acta Medica & Philosophica Hafniensia*, der netop var blevet grundlagt af hans præceptor Thomas Bartholin,⁹⁰ og hans allerede internationalt befæstede ry som suveræn anatomisk forelæser bevidnes af de forelæsningsnotater, som en af Stensens elever, studenten Holger Jacobæus⁹¹ (1650-1701) har efterladt sig.⁹²

Fra tiden i København, der i brevmæssig henseende er bemærkelsesværdigt mager, stammer følgende brev til Heinrich Meibom:

⁸⁷ Se Thomas Bartholin: *Anatomihuset i København kortfattet beskrevet*. Udgivet, oversat og kommenteret af Niels W. Bruun. Med en efterskrift om anatomiske teatre i Europa af Hans-Otto Loldrup, 2007. I sin *Rejsebog* har Jacobæus (s. 50) noteret: Primus in theatro anatomico desudavit D. Simon Paulli, post eum Thomas Bartholinus, vasorum lymphaticorum inventor; hodie lacertos suos movet Nicolaus Stenonius, Prosector incomparabilis. "I det anatomiske teater fungerede først den meget flittige hr. Simon Paulli, og efter ham kom Thomas Bartholin, lymfekarrenes opdager; i dag arbejder den uforlignelige prosector Niels Stensen energisk der."

⁸⁸ Citeret efter Scherz, *Reisen*, s. 104.

⁸⁹ Stensen, *Epist.*, 1, s. 294; jf. 2, s. 928.

⁹⁰ For en fortegnelse over Niels Stensens bidrag til *Acta Medica* se H. Ehrencron-Müller: *Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814*, 8, 1930, s. 16-17.

⁹¹ Om denne se Scherz, *Biographie*, 1, s. 306.

⁹² De bærer titlen *Exercitia Academica Hafniæ et Lugdun. Batavorum Oligeri Jacobæi*. og findes på Det Kongelige Bibliotek, København, Ny Kgl. Saml. 309aa 4o. På fol. 129r sqq. begynder Holger Jacobæus' *Sectiones Anatomicæ publicæ et privatæ prosectoris incomparabilis Nicolai Stenonis Hafniæ An. 1672, 1673*. ("Den uforlignelige prosector Niels Stensens offentlige og private anatomiske sektioner i København i årene 1672 og 1673"). Et udtog af disse forelæsningsnotater er udgivet af Vilhelm Maar i Stensen, *Op. Philos.*, 2, s. 287ff., og siden med engelsk oversættelse af Kardel, s. 128ff. En summarisk oversigt over Stensens anatomiske demonstrationer, hvoraf flere blev foretaget i private omgivelser, findes i Stensen, *Epist.*, 2, Additamentum nr. 12 (s. 927f.). En fuldstændig udgivelse af Jacobæus' notater er fortsat et desideratum.

Epistula V (E 90a)

Til Heinrich Meibom.

København, 5./15. april 1673.

Hannover, Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek, MS XLII, 1902, fol. 17rv og 18v, originalbrev.⁹³ Se ill. 7-9.

[17r]

Clarissimo Viro Dno Henrico
Meibomio
Nicolaus Stenonis S. P. D.

Humanitatis officiis a Te præventus desiderarem si non paria saltem qvaliacunqve veræ amicitiaë testimonia in grati animi signum reddere. Diemerbrokii novam Anatomem nondum vidi: si quid ibi veri contra me allatum fuerit, cum gratiarum actione id discam et ab illo et a quocunqve alio, cui deus veritatem aperit mea forte negligentia vel præsumptione obscuratam. Dum vero et in litteris tuis et in lectionibus tuum mei amorem testaris, quæso et obtestor ut verbis quibusdam mutatis rem eandem continues. Scilicet laude digna esse quæ Indies per Anatomem deteguntur extra omnem controversiam est, cum et plura inde divinitatis argumenta et facilior medendi ratio innotescant; vellem tamen laudem omnem auctori daremus Deo, qui nobis homunculis utitur tanquam instrumentis ad talia ex tenebris eruenda, et ut plurimum non quærenti imo aliud agenti divinissimas notitias ultro exhibet, summo autem studio multa scrutantem pristinaë ignorantiaë relinquit, non quod diligentiam aversetur investigantis, sed quo superbiam impediatur invenientis. Utrumque in me expertus sum, scilicet et maximos conatus eventu destitutos, et summi momenti inventa quasi nihil agenti, saltem talia vix somnianti oblata; quibus magis magisque confirmor in divina providentiaë liberalitate, meque non laude sed repræhensione dignum deprehendo, quod concreditum mihi talentum pro dignitate non excoluerim, minimè dubitans, quin si alii eadem fuissent commissa longè majori cum fervore illis attendens, et Deo gratior et proximo utilior evasisset: ne itaque me sed opera Dei et Deum laudes.

⁹³ Brevet er forsynet med Niels Stensens segl, der er præget ned i papiret. Motivet er det samme som lakseglets: et hjerte, hvoraf der fremvokser et kors.

17

Clarissimo Viro Dno Henrico
Meibomio
Nicolaus Stenonis S. P. D.

Humanitatis officium a Te praeventus desiderarem si non
paria saltem quaecumque vera amicitia testimonia in grati
animi signum reddere. Diemerbroekii novam Anatomem mundum
vidi: si quid illi veri contra me allatum fuerit, cum gratiarum actio
rae id dislam et ab illo et a quocumque alio, cui deus veritatem
aperit mea forte negligentia vel praesumptione obscuratam.
Dum veri et in litteris tuis et in actionibus tuum mihi amoris
testans, queso et obtestor ut verbis quibusdam mutatis non
eamdem contineres. Scilicet laude digna esse quae indies per
Anatomen detegantur extra omnem controversiam est cum et plura
ra inde divinitatis argumenta et facilius medendi ratio inno
tescat; velle tamen laudem ^{omnium} auctori daremus Deo, qui
nobis humanitatis utitur tanquam instrumentis ad talia ex tenebris
evadenda, et ut plurimum non quarenti immo alio agenti divinitati
neque notitias ultro exhibet summo autem studio multa servitatem
pristinam ignorantiae relinquunt, non quod diligentiam auferatur in
vestigantis, sed quod superbia impediatur inveniuntis. Utroque in
me expertus sum, scilicet maximos conatus eventus destitutos, et
summi momenti inventa quasi nihil agenti, saltem talia
vix somniantia oblata; quibus magis magisque confirmos in divi
nae providentiae liberalitate, me quam laude sed reprehensione dignis
deprehendo, quod concedit mihi ^{quin} talentum pro dignitate non
excolerem, minime dubitans, si alii eadem fuissent commissa
sa longe majori cum favore illis attendens, et deo gratior et
proximo utilior evasisset: ne itaque me sed opera dei et deus laudis

Ill. 7: Brev fra Niels Stensen til Heinrich Meibom, dateret den 5. april 1673, fol. 17r.
Foto: Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek.

Præteritis diebus frustum bubulae carnis mihi exhibitum est tibi
inter fibras carneas delituerat cystis plena pilis ex membrana
ysa, velut ex cute capilli, granatis, ut patuit ~~ex~~ ^{substantia} nullum velli-
catione. Aperui non ita prodeum glærem in cuius omento secundum
vasorum sanguineorum longitudinem excurrebant glandule ex con-
glomeratum genere, ut puto, similes quos ^{reperiuntur} ad latus
sinistrum pericardii usq. ad diaphragma protensa. ipsium abdomen erant
plenum sero simili lotura carnum cum granis ejusdem coloris; pan-
creas durum et erat et tumidum, lienisq. tertia albescenti et eroga
interiori substantia existente immutata. Erant testes in omento
plures longiores velut tænia alba, etiam ovarium includens men-
brana distenta contingebat simile serum, granosus, similes. Sic et
animalibus tænia hydrogæ species.

Aderam Parullino Seniori, cum tuis mihi junior traderet: gratia
programmata factam a te honorificam utriusq. nostrum mentionem mem-
strabat, et ut suo nomine gratias agerem, petebat; quod hæc
occasione in me suscepi, lubentissime, tum quod me ab ipso filii
hæc habitum plurimis experimentis cognoverim, tum quod mihi
gratissimum sit, quod meis verbis deest vel solo celeberrimi Senis
nomine supplere; quem atus fauli apud tuam humanitatem excu-
saverit. Si forte propria manu non tibi obtulerit gratias, quos
se tibi plurimas habere meis litteris voluit significatum, sed
nec ego verbis exaggerabo, quæ re præstare mallet. Vale
Clar^{me} Vir, et tibi a Deo concessas dotes ejusdem nomini
per naturæ lumen manifestaræ feliciter impende.

Hafnia 5 Apr. 1673.

[17v] Præteritis diebus frustum bubulæ carnis mihi exhibitum est ubi inter fibras carneas delituerat kystis plena pilis ex membrana ipsa, velut ex cute capilli, pronatis, ut patuit ex multorum vellicatione. Aperui non ita pridem glirem in cujus omento secundum vasorum sangvineorum longitudinem excurrerant glandulæ ex conglomeratarum genere, ut puto, similis quoque substantia reperiebatur ad latus sinistrum pericardii usque ad diaphragma protensa. ipsum abdomen erat plenum sero simili loturæ carniæ cum grumis ejusdem coloris; pancreas durum erat et tumidum, lienisque tunica albescens et crassa interiori substantia existente immutata. Erant præterea in omento plures longiores velut tæniæ albæ, etiam ovarium includens membrana distenta continebat simile serum, grumosque similes. Sic et animalibus brutis hydropis species.

Aderam Paullino Seniori, cum tuas mihi Junior traderet: qui in programmate factam a Te honorificam utriusque nostrum mentionem monstrabat, et ut suo nomine gratias agerem, petebat; quod hac occasione in me suscepti lubentissimè, tum quod me ab ipso filii loco habitum plurimis experimentis cognoverim, tum quod mihi gratissimum sit, quod meis verbis deest vel Solo Celeberrimi Senis nomine supplere, quem ætas facilè apud tuam humanitatem excusaverit, si forte propria manu non Tibi obtulerit grates, quas se Tibi plurimas habere meis litteris voluit significatum, sed nec ego verbis exaggerabo, quære præstare mallet. Vale Clarissime Vir, et Tibi a Deo concessas dotes ejusdem nomini per naturæ lumen manifestando feliciter impende.

Hafniæ 5 Apr. Ao 1673.

[18v] Nobilissimo et Clarissimo Viro
Dno Henrico Meibomio
Medico et Anatomico Celeberrimo
Amico honorando
Helmæstadium

Brev 5

Til Heinrich Meibom.

København, 5. april 1673.

Niels Stensen sender mange hilsener
til den navnkundige hr. Heinrich Meibom

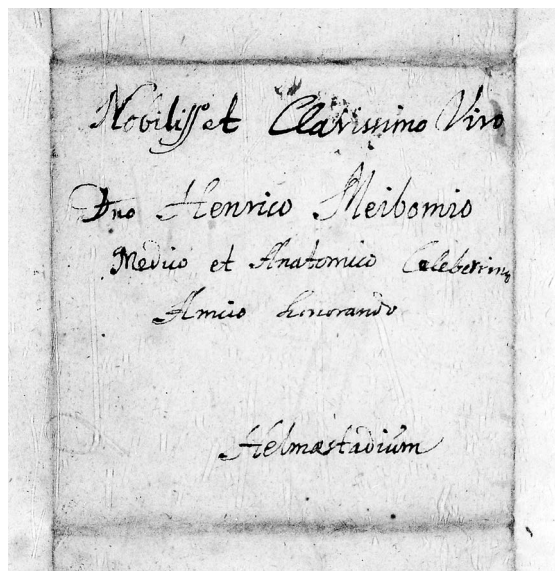
Da du nu er kommet mig i forkøbet med beviser på dine venskabelige følelser, ville jeg ønske, at jeg kunne give om ikke tilsvarende, så i det mindste sådan nogenlunde vidnesbyrd om mit ægte venskab som udtryk for den taknemmelighed, jeg nærer for dig. Diemberbroecks nye anatomi har jeg endnu ikke set; hvis der i den bog er anført noget sandt, som modsiger det, jeg har sagt, vil jeg med tak lade mig belære af ham eller af en hvilken som helst anden, for hvem Gud åbenbarer sandheden, som måske på grund af min skødesløshed eller mit hovmod ikke blev afsløret for mig. Når du nu i dit brev og gennem dine studeringer bevidner din kærlige hengivenhed for mig, så beder jeg dig indtrængende om at ændre visse ord, men ellers fortsætte med at udtale din venskabelige kærlighed.

Det er naturligvis uden for enhver diskussion, at de opdagelser, som dagligt gøres af anatomen, fortjener anerkendelse, for derigennem får vi kendskab til flere beviser på det guddommeliges natur og erhverver os en lettere måde at helbrede patienterne på. Jeg kunne dog ønske, at vi gav hele æren til Gud Skaberen, der anvender os små mennesker som sine redskaber, hvormed disse væsentlige opdagelser kan bringes frem for dagens lys. Og for det meste går det til på den måde, at når vi ikke selv søger efter det eller ligefrem er i gang med noget helt andet, da giver Han os nådigt forskellige former for indsigt i Sit store skaberværk, mens Han andre gange, når vi ivrigt higer og søger både her og der, overlader os til vor fordums uvidenhed, ikke fordi Han har noget imod videnskabsmandens flittige stræben, men fordi Han gerne vil undgå, at forskeren går hen og bliver overmodig, når han har fundet det, han søgte.

Jeg har selv gjort begge erfaringer, når enten en meget stor arbejdsindsats ikke gav noget resultat eller meget betydningsfulde opdagelser kom til mig, uden at jeg så at sige havde rørt en finger, ja end ikke i drømme havde forestillet mig så store resultater. På den baggrund bestyrkes jeg mere og mere i opfattelsen af det guddommelige forsyns gavmildhed, og jeg finder ikke, at jeg fortjener ros, men dadel fordi jeg ikke har forvaltet den talent,⁹⁴ jeg fik betroet, efter fortjeneste. Jeg er slet ikke i tvivl om, at såfremt det samme var blevet overladt til en anden, ville han langt mere energisk have draget omsorg for det, og han ville således være blevet mere elsket af Gud og have været til større nytte for sin næste. Du skal derfor ikke lovprise mig, men Guds gerninger og Gud.

⁹⁴ Jf. Matt. 25,14-30; Luk. 19,11-27.

Ill. 9: Brevets udskrift,
fol. 18v.
Foto: Gottfried Wilhelm
Leibniz Bibliothek –
Niedersächsische Landes-
bibliothek.

For nogle dage siden fik jeg forelagt et stykke oksekød, hvor der mellem kødfibrene lå en cyste gemt, der var fuld af hår, som var vokset frem på selve hinden ligesom hårene på huden; det blev klart, at behåringen skyldtes mange menneskers drilleri.

For nylig dissekerede jeg en hasselmus, og i dens oment udgik der langs med blodkarrene nogle kirtler af den konglomerate slags.⁹⁵ Der fandtes, mener jeg, også en tilsvarende substans på venstre side af pericardium, og den strakte sig frem til diaphragma. Selve abdomen var fuld af blodserum, der mindede om vand, hvori man har skyllet kød, og som indeholdt klumper af en tilsvarende farve. Pancreas var hård og opsvulmet, og hinden omkring milten var hvidlig og tyk, medens den indre substans fremtrådte uændret. Der var desuden på omentet flere ret lange ligesom hvide bånd; en udspilet hinde omsluttede også ovariet og indeholdt en tilsvarende blodserum og lignende klumper. Dyr lider altså også af en form for vattersot.

⁹⁵ Terminologien er skabt af Sylvius, der gav den første inddeling af kirtlerne i glandulæ conglobatæ, de runde ensartede lymfekirtler, og glandulæ conglomeratæ, de secernerende kirtler, der består af flere fragmenter. Jf. Maars note i Stensen, *Op. Philos.*, bd. 1, s. 227.

Jeg opholdt mig hos Paulli senior,⁹⁶ da junior⁹⁷ overrakte mig dit brev; førstnævnte viste, at du i dit program har givet os begge en hæderfuld omtale, og han bad mig takke dig på hans vegne. Når jeg ved den lejlighed meget gerne påtog mig det, er det dels fordi jeg gang på gang har erfaret, at han betragter mig som sin egen søn, og dels fordi det er mig meget velkomment at kunne tilføje det, hvortil mine egne ord ikke rækker, alene på vegne af denne ærværdige olding, hvis høje alder let vil kunne finde tilgivelse hos din medmenneskelighed, hvis han måske ikke med egen hånd bringer dig den store tak, som han ønskede skulle tilkendes dig gennem mit brev; men i øvrigt skal jeg ikke belæse med ord, hvad jeg nok ville foretrække at omsætte i gerning.

Lev vel, navnkundige mand, og brug med lykke og held de gaver, Gud har skænket dig, på Hans navn, så at det ved hjælp af naturens lys kan åbenbare sig.

København, den 5. april 1673.

Til den velærværdige og navnkundige
hr. Heinrich Meibom,
læge og berømt anatom,
min ærværdige ven i Helmstedt.

Kommentar

Dette Niels Stensen-brev adskiller sig fra de øvrige breve i korrespondancen med Heinrich Meibom først og fremmest ved sin store religiøse grebthed, der passagevis næsten giver brevet prædikenkarakter. Det åndelige og tematiske slægtskab med den berømte indledningsforelæsning, som Stensen havde holdt den 29. januar samme år i Anatomihuset, før han påbegyndte sin anatomiske demonstration af et kvindeligt, er iøjnefaldende og vil blive behandlet nærmere i det følgende.⁹⁸

⁹⁶ Simon Paulli (1603-1680).

⁹⁷ Jakob Henrik Paulli (1637-1704).

⁹⁸ *Proœmium demonstrationum Anatomicarum in Theatro Hafniensi anni 1673* (Indledningsforelæsning til de anatomiske demonstrationer i det anatomiske teater i København i året 1673) blev første gang publiceret i tidsskriftet *Acta Medica & Philosophica Hafniensia*, 2, 1675, s. 359-366. De mange undertiden meningsforstyrrende trykfejl er rettet med Vilhelm Maars kritiske udgivelse af teksten i Stensen, *Op. Philos.*, 2, s. 249ff. Dansk oversættelse

Det fremgår, at Stensens brev besvarer et tidligere fremsendt brev fra Heinrich Meibom, der som professor i Helmstedt tilsyneladende havde godt styr på den nyeste videnskabelige litteratur og i sit brev havde spurgt, hvad Stensen mente om fagets seneste anatomiske fremstilling.⁹⁹ Den nederlandske læge Ysbrand van Diemberbroeck (1609-1674) udsendte sin anatomi første gang i 1672.¹⁰⁰ Stensen meddeler med beklagelse, at han endnu ikke har fået Diemberbroecks anatomiske arbejde at se, og går herefter over til at tale om anatomiens to endemål: 1) tilegnelse af viden om det guddommeliges natur, samt 2) erhvervelse af ny indsigt, som muliggør en bedre patientbehandling.

Også i sin indledningsforelæsning udtaler Niels Stensen sig om anatomiens bestemmelse, der – ligesom i nærværende brev – i første række angives at have et religiøst sigte: “Det egentlige formål med anatomen er, at tilskuerne ved at betragte menneskekroppens betagende kunstværk skal løftes op til at forstå sjælens værdighed og gennem legemets og sjælens underværker følgelig nå frem til at kende og elske

ved Knud Larsen i *Stenoniana*, s. 102ff.; A. Kragelund: *Den humanistiske renaissance og antikken*, 1976, s. 229ff. Tysk oversættelse ved G. Scherz: *Pionier der Wissenschaft*, 1963, s. 288ff.; engelsk oversættelse ved M. Emmanuel Collins og Paul Maquet i Kardel, s. 113ff.

⁹⁹ Meiboms brev til Stensen er ikke bevaret, heller ikke i koncept.

¹⁰⁰ Se *Biogr. Lex.*, 2, s. 182-183. Da et eksemplar af førstetrykket ikke har været til rådighed, er citaterne nedenfor fra *Anatome Corporis Humani conscripta ab Isbrando de Diemberbroeck*, Lyon 1683. Diemberbroecks arbejde, som i foråret 1673 endnu ikke var kommet til København, er et velgennemtænkt og solidt funderet arbejde, præget af et godt jugement og for det meste på højde med datidens seneste forskning. Dog har Meiboms nyfundne kirtler unddraget sig Diemberbroecks opmærksomhed. Til gengæld er Niels Stensens opdagelser medtaget, og deres finder anføres med megen reverens som oculatissimus Nicolaus Stenonis, “den skarpøjede Niels Stensen” (s. 416), mens han i afsnittet *De lachrymis* får titel af adenographus accuratissimus, “den meget nøjagtige kirtelbeskriver” (s. 20). Hvis Stensen ellers nogensinde fik et eksemplar af den Diemberbroeckske anatomi i hånden, havde han altså grund til tilfredshed, hvorimod samme Diemberbroecks omtale af hans prioritetsstrid med Gerard Blaes om opdagelsen af ørespytkirtlens udførselsgang formentlig ville have kaldt på en hovedrysten og et overbærende smil. Diemberbroeck undlader nemlig, antagelig af taktiske grunde, at tage stilling i sagen og forsøger sig med følgende vistnok ikke tidligere sete og i øvrigt helt uantagelige salomoniske løsninger: *Quid si, ut illæ lites inter hos amicos dirimantur, utrumque in ista inventione parem constituamus? vel dicamus Blasium in ovillo, alterum in humano capite illos primo invenisse* (s. 459). Diemberbroeck foreslår altså, at de begge skal have æren for opdagelsen, idet man vedtager, at Blaes gjorde opdagelsen på et får, medens Stensen gjorde den på et menneske (!).

Skaberen.”¹⁰¹ (...) “For så sandt som intet fornuftigt menneske kan iagttage et maleri, en statue, et urværk eller en form for maskine i en smuk udførelse, uden at han straks føler sig foranlediget til at berømme deres ophavsmand og sætte ham højt, hvorledes skulle han da med opmærksomme øjne kunne betragte menneskelegemets opbygning, der hæver sig milevidt op over al jordisk kunnen, uden at føle en voldsom trang til at agte og elske dens Skaber? Ja, det guddommelige forsyns beundringsværdige styring af fornuftsvæsener foregår på den måde, at den først overvælder dem med tusindvis af glade følelser, der melder sig på vejen til de forskellige iagttagelser, og dernæst vækker trangen til at opspore den egentlige årsag til de omtalte følelser. Denne årsag skal omsider findes i kraft af det søgte og med den bestemmelse, at de, ved at finde giveren i gaverne, kan overføre hele deres trang til at vise kærlighed fra gaverne til selve Giveren.”¹⁰² (...) “Endvidere er den sande anatomi, i det omfang den henvender sig til alle tilhørerne, en metode, som Gud anvender, når Han med anatomens formidlende hånd først giver os indsigt i det dyriske legeme og siden kundskab om Sig Selv.”¹⁰³

I brevet til Heinrich Meibom er konstateringen af den anatomiske videnskabs nytteværdi i sygdomsbehandlingen uden forbehold, hvorimod Stensen i indledningsforelæsningsindtægt indtager en langt mere kritisk – og realistisk – position: “De mennesker, som udelukkende gør anatomien til noget, hvormed man kan forebygge og helbrede sygdomme, er på vildspor, og de behandler ikke anatomien med skyldig respekt. Anatomien kan ganske vist gøre nytte på disse områder, men

¹⁰¹ Stensen, *Op. Philos.*, 2, s. 254: Et hic verus Anatomæ finis est, ut per corporis stupendum artificium in animæ dignitatem & consequenter per utriusque miracula in authoris notitiam & amorem spectatores subleventur.

¹⁰² Stensen, *Op. Philos.*, 2, s. 255: Si enim nemo sanæ mentis statuam, picturam, horologium, automata qualiacunqve pulchre elaborata intuetur, quin ilico se moveri sentiat ad authorem illorum amandum & magni æstimandum, qui posset humani corporis fabrica omnem humanam artem infinitis parasangis præcedens, oculis attentis considerari absqve perceptione motus vehementis ad authorem ejus venerandum & amandum? Qvin immo hæc mirabilis divinæ providentiæ circa creaturas, facultate reflectendi præditas, administratio est, ut primo secundum singulas perceptionum vias mille voluptatibus illam perfundat, inde desiderium excitet inqvirendi veram earundem voluptatum causam, tandem per quæsitam inveniendam, quo possint, agnito in donis donatore, motum amoris omnem a donis in donatorem transferre.

¹⁰³ Stensen, *Op. Philos.*, 2, s. 255: Vere autem vera Anatomæ, quæ omnibus spectatoribus accommodatur, methodus est, quæ Deus nos primo in corporis animalis, inde in sui notitiam mediante manu Anatomici perducit.

dog ikke i så høj grad som vi bilder os ind, da erkendelsen af en unaturlig tilstand ikke kan overskride forestillingen om den naturlige tilstand. Da vore begreber herom den dag i dag er yderst begrænsede, vil man ikke kunne rykke grænserne særlig langt frem.”¹⁰⁴

Stensen fastslår videre, at anatomens bestemmelse er at fungere som redskab for Gud. I indledningsforelæsningsen optræder samme synspunkt, blot mere forfinet og udbygget: “En pegepind eller stok i Guds hånd er anatomen, der viser legemets sjældenheder frem, som var det et fornemt museum. Undertiden fortjener han også selv at blive betragtet på grund af sin udsøgte stil i foredrag eller i dissektion, og den anerkendelse tilkommer mine lærere, mine berømte forgængere i dette teater,¹⁰⁵ men undertiden – og det vedkender jeg mig personligt – ville en mangelfuld udtryksmåde sammen med hændernes fejlgreb snarere vække anstød end glæde, medmindre genstandenes kunstfærdighed kunne tiltrække sig tilskuernes fulde opmærksomhed.”¹⁰⁶

Mens Stensen i dette brev opholder sig mere udførligt ved omstændighederne for anatomen og hans udsigt til at gøre nye og uforudsete fund, anslog han allerede i begyndelsen af sin indledningsforelæsnings magtfuldt temaet “serendipity”: “Skønt jeg ikke søgte efter det, men tværtimod forholdt mig modstræbende, har det behaget Gud at afdække for mig meget af det, som inden for anatomien før min tid er blevet nægtet andre, der virkelig i højeste grad havde gjort sig fortjent til det.”¹⁰⁷ Og henimod afslutningen udtalte han: “Derfor bør anatomen ikke tillægge sig æren for det, han enten finder eller fremviser. Han er selv Guds værk og har sit virke ved Guds værk, mens Gud ikke alene ser til, men virker i Guds eget værk, og uden Gud kan anatomen selv kun tilskrive sig mangler og fejl. Hvis I ser noget, der svarer

¹⁰⁴ Stensen, *Op. Philos.*, 2, s. 255: Frustra itaque sunt, & infra rei dignitatem cum Anatomie agunt, qui solis morbis præcavendis aut curandis eam famulam faciunt; habet quidem illa suum ibi usum, non tamen quantum credimus, cum status præternaturalis agnitio non possit ultra cognitionem status naturalis sese extendere; hæc autem cum etiamnum sit admodum limitata, nec illa fines suos multum promovere poterit.

¹⁰⁵ Dvs. Simon Paulli og Thomas Bartholin.

¹⁰⁶ Stensen, *Op. Philos.*, 2, s. 251: Radius seu virga in manu Dei Anatomicus est, rariora corporis velut Musei alicujus conquistissimi indicans, qui aliquando & ipse spectari meretur ob dictionis sectionisque elegantiam, quæ laus Præceptoribus meis, prædecessoribus hoc in loco celeberrimis, debetur: aliquando vero, id quod in me agnosco, lingvæ vitiis manuum lapsus adjungens offenderet potius, quam delectaret, nisi rerum artificium spectatorum in se attentionem totam abriperet.

¹⁰⁷ Stensen, *Op. Philos.*, 2, s. 251: Placuit Deo multa mihi non quærenti, imo reluctanti in Anatomicis detegere, aliis longe dignissimis ante me denegata.

til jeres forventninger, vil jeg bede jer om sammen med mig at lovpri- se Gud, men alle min munds eller hænders fejl skal I tilskrive enten min utålmodighed eller et ubevidst hovmod hos mig selv, når jeg måske – mod Guds vilje – håber at opnå flere eller større, i al fald andre resultater, og Han derfor med rette ville nægte mig at få tag i netop det, jeg ellers let kunne have opnået.”¹⁰⁸ Et konkret eksempel på “serendipity” anfører Stensen i skriftet *Defensio et plenior elucidatio epistolæ de propria conversione, Forsvar og fuldstændigere forklaring på brevet om sin personlige omvendelse* fra 1680: “Og det er denne fare, som ligger i den Cartesianske filosofi, Gud befriede mig fra, dengang jeg på en forunderlig måde og helt imod min plan, ja imod enhver forventning, af Gud selv modtog kundskaber om hjertets og musklernes virkelige opbygning; denne struktur omstyrtede helt uden ord, men alene ved selvsyn disse spidsfindige sofisters forestilling om maskiner.”¹⁰⁹

Holger Jacobæus’ forelæsningsnotater giver os et lille indblik i de undervisningsmetoder, Stensen tog i anvendelse, da han forelæste i København. Under overskriften *Addictata Stenonii*, “Stof dikteret af Stensen”, finder vi vigtigt lærestof, som Stensen under forelæsningsen har foredraget så langsomt, at de studerende havde mulighed for at skrive det hele ned.¹¹⁰ Denne undervisningsform, som først sent blev opgivet ved universiteterne, er kendt siden middelalderen, hvor man kaldte den *dictare ad pennam*, “at diktere til pennen”. Men også studenterne kom til orde og havde mulighed for at stille spørgsmål til Stensen. Det fremgår af afsnittet *Qvæstiones miscellanæ Nic. Stenonio propositæ*, “Forskellige spørgsmål, som blev forelagt Niels Stensen”.¹¹¹ Her har Jacobæus refereret nogle af studenternes spørgsmål,

¹⁰⁸ Stensen, *Op. Philos.*, 2, s. 255: *Nec enim sibi debet arrogare Anatomicus, qvæ vel invenit, vel demonstrat; ipse Dei opus circa opus Dei, Deo non modo spectante, sed & operante Dei opus, agit, nec sibi absqve Deo qvicqvam vere tribuere poterit præter defectus & errores; qvocirca & ego omnes vos rogatos volo, si quid videritis dignum vestra exspectatione, divinam bonitatem mecum laudetis, errores vero omnes tum lingvæ, tum manuum meæ vel impatientiæ adscribatis, vel me ipsum latentis superbiæ, cui plura forte aut majora saltem alia desideranti præter Dei voluntatem, etiam illud ipsum jure denegaretur, qvod alias facile obtinuissem.*

¹⁰⁹ Stensen, *Op. Theol.*, 1, s. 389: *Et hoc illud Cartesianæ philosophiæ periculum est, a quo (...) Deus me liberavit, quo tempore (...) modo sane mirando, præter intentionem, imo præter omnem exspectationem ab ipso Deo oblatas habui notitias de verâ cordis et musculorum fabrica, subtilissimorum istorum machinas omnes sine verbis per solam autopsiam evertente.*

¹¹⁰ Se Stensen, *Op. Philos.*, 2, s. 287-291; 293-297.

¹¹¹ Se Stensen, *Op. Philos.*, 2, s. 291-293.

fx “Er det farligt at foretage en blodtransfusion?” eller “Hvorfor lider vattersotpatienter af tørst?”, samt Stensens udtømmende svar herpå. Det må have været i en sådan “spørgetime”, at Stensen fik forelagt den behårede cyste, han omtaler i brevet.

På Thomas Bartholins tid var man godt klar over, at kroppens indre organer lige så lidt som cyster var udstyret med hårdannende epithelceller. I sin anatomiske lærebog forholder Bartholin sig imidlertid ikke afvisende over for gamle og nye beretninger om, at hjerte, livmoder, urinveje m.m. kan være forsynet med hår, og han fortæller selv, at der for ikke så længe siden i Danmark blev udtaget røde hår fra den kødfulde del af et okselår.¹¹²

En anden kilde beretter, at i 1673 havde en københavnsk borgerfrue købt en oksesteg, som efter tilberedningen var usædvanlig sej, fordi – skulle det vise sig – den indeholdt en behåret cyste. Stensens elev, den medicinstuderende Holger Jacobæus, undersøgte cysten, tegnede og beskrev den i Thomas Bartholins tidsskrift *Acta Medica*, men havde ingen forklaring på cystens behåring og afsluttede sin lille opsats med bemærkningen: “Jeg overlader hele denne sag til nøjere undersøgelser hos dem, der forsker i naturens mere skjulte hemmeligheder.”¹¹³

Det må antages, at det er denne mystiske cyste i oksestegen, der har inspireret Holger Jacobæus og hans studiekammerater til at fremstille en behåret cyste og lægge den ind i et stykke oksekød for på den måde at spille Stensen et puds. “Den uforlignelige dissektor” lod sig imidlertid ikke tage ved næsen, men har dog tilsyneladende taget studenternes godmodige drilleri med godt humør.

Hvis Holger Jacobæus’ fortegnelse over Niels Stensens dissektioner er fuldstændig, omtaler Stensen her en dissektion af en hasselmus, som han foretog den 17. oktober 1672.¹¹⁴ Dissektionen er ikke omtalt i *Acta Medica*, og det må formodes, at Stensen citerer fra sin dissektionsrapport.

Af brevet afsluttende del fremgår, at Stensen opholdt sig hos familien Paulli og der fik overrakt Heinrich Meiboms brev. Dette brev, der ikke er overleveret eller foreligger i koncept, havde Stensen som

¹¹² Thomas Bartholin: *Anatomia*, Haag 1665, s. 304.

¹¹³ Rem totam accuratius investigandam arcanioris naturæ secretariis relinqvo. Se *Acta Medica & Philosophica Hafniensia anni 1673*, 2, 1675, s. 140-141. Cysten er afbildet på en illustration over for s. 80.

¹¹⁴ Stensen, *Op. Philos.*, 2, s. 298. Maar angiver loc. cit. urigtigt, at der i *Acta Medica*, 1, på den tredje planche over for s. 314 skulle være illustrationer, som har relation til den pågældende dissektion.

adressat, men var sendt til Simon Paulli, formentlig fordi afsenderen ikke var bekendt med Stensens adresse i København. Vedlagt fulgte en af Meiboms afhandlinger, hvor både Stensen og Simon Paulli fik en anerkendende omtale.¹¹⁵ Forklaringen på Stensens varme sønlige følelser over for den gamle livlæge Simon Paulli¹¹⁶ findes i et brev til Cosimo III, hvor Stensen om Jakob Henrik Paulli, der var søn af Simon Paulli, fortæller: Era figliuolo del primario medico di Sua Maestà col quale sono stato allevato da fanciulli a Coppenhagen (...).¹¹⁷ “Han var søn af Hans Majestæts øverste læge, og jeg blev som barn opdraget sammen med ham i København.” Om Jakob Henrik Paulli, der senere blev anatomiprofessor og kgl. historiograf, men endte som diplomat,¹¹⁸ vides det, at han i 1655 ex privata institutione (“efter privat undervisning”) blev immatrikuleret ved Københavns Universitet.¹¹⁹ Vi må forestille os, at Stensen på en eller anden måde har taget del i denne undervisning.¹²⁰ Måske har også Simon Paulli fungeret som drengenes lærer.

Appendix

Her bringes det brev til Heinrich Meibom fra Joel Langelott, som han vedlagde den manuskriptpakke, der af Niels Stensen via agent Johannes Dryivestein i Venedig var blevet sendt afsted til Langelott i Slesvig by. Jf. ovenfor.

Joel Langelott til Heinrich Meibom. Slesvig, 29. april/9. maj 1669.

Hannover, Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek, MS XLII, 1890, fol. 77rv og 78r, originalbrev.

¹¹⁵ Den pågældende afhandling er forgæves søgt identificeret.

¹¹⁶ Jf. Stensen, *Op. Philos.*, 1, s. 196: Celeberrimo Viro, D.D. *Simoni Paulli*, Regio Medico & Prælato Aarhusiensi, Præceptoris Parentis loco venerando, “den velrenommerede kongelige læge og prælat i Århus, min lærer, Simon Paulli, som jeg ærer med sønlig respekt”.

¹¹⁷ Stensen, *Epist.* nr. 472, 2, s. 887.

¹¹⁸ Jf. Stensen, *Epist.*, 1, s. 138, note 16.

¹¹⁹ Se Birket-Smith, 1, 1890, s. 255.

¹²⁰ Se Scherz, *Biographie*, 1, s. 26; s. 58, note 71.

[77r] Nobilissime & Experientissime Domine
Fautor et Amice Honoratissime.

Præstare promissum hactenus haud potui, quoniam Hodoeporicon¹²¹ Indicum à Clarissimo Oleario præteritâ hieme Typis commissum nunc demum ad finem perductum est. Cras illud cum Auriga ordinario Hamburgum missurus sum, ut per Joh. Kramerum porrò ad Te daretur. Num tam prolixæ expectationi responsurum sit, Tibi facilius iudicatu erit, quàm mihi, cui verendum omninò, ne nimius erga veterem Amicum affectus imponat. Nunc quas priori septimanâ ex Italiâ, à Clarissimo Stenonio accepi literas, mitto, quas gratas Tibi fore nullus dubito. Apertas mitto, quoniam sic [77v] voluit communis noster amicus, cui eò nomine non parum me obstrictum fateor, legenda enim concessit de quibus insigniter gavisus sum, inprimis quoque Tui causâ, quem à summis hujus seculi Anatomicis sic amari, sic coli video. Et si ver sic Tibi arridet, quid nobis de æstate, quid ab autumno expectandum erit? Vale Nobilissime Meibomi et porrò ama

Sleswici XXIX April.
MDCLXIX.

Celeberrimi Tui Nominis
Devotissimum Cultorem
J. Langelott D.

Burrhianas Epistolas
haud dubiè ab earum
Editore Eruditissimo D. Bartholino accepisti.
Primam non capio. In secunda Experimenta ea
desidero quæ certæ sunt fidei. Plura alia non licet.

[78r] P.S. Hoc ipso temporis articulò edidit Clariss. Vir D. Major Kie-
lonio hunc titulum: D. Joh. Dan. Majoris Consideratio Physiologica
occurrentium quorundam in nuper editis Epistolis duabus Dn. Franc.
Jos. Burrhi de Cerebro et oculis promittitque se brevi istas missurum.
Utinam brevi, ut tecum statim communicare queam. Iterum vale.

¹²¹ Hodopoericon *trad. corr. Bruun*

Joel Langelott til Heinrich Meibom. Slesvig, 29. april/9. maj 1669.

Velbårne og forfarne hr. velynder
og retskafne ven!

Jeg har ikke hidtil kunnet opfylde mit løfte, fordi bogen *Den ostindiske rejse* blev givet til trykken af den berømmelige Olearius¹²² sidste vinter og først nu er blevet færdigtrykt. Jeg vil i morgen sende den afsted til Hamborg med den ordinære postvogn, så at du kan modtage den gennem Hans Kramer. Om værket lever op til de forventninger, den lange ventetid har fremkaldt, vil du lettere kunne afgøre end jeg, som helt og aldeles må befrygte, at min meget store hengivenhed over for en gammel ven forstyrrer min dømmekraft.

Jeg sender nu det brev, som jeg modtog sidste uge fra den berømmelige Stensen i Italien; jeg er ikke i tvivl om, at du vil læse det med glæde. Jeg fremsender det åbent, som det var, for vor fælles ven ønskede jo, at det skulle være således, og af den grund er jeg ham dybt taknemmelig, for han tillod mig at læse noget, som fyldte mig med stor glæde, navnlig også på dine vegne, når jeg ser, at vor tids største anatomer viser dig så stor anerkendelse og så stor respekt.

Man kan sandelig sige, at våren tilsmiler dig, og hvad kan vi så ikke vente os af sommeren eller efteråret?

Lev vel, velbyrdige Meibom, og bevar blandt dine venner

Slesvig, d. 29. april
1669.

Dit berømte navns
hengivne dyrker
Dr. J. Langelott.

Du har utvivlsomt modtaget Borris
breve fra deres udgiver, den højlærde
dr. Bartholin.¹²³ Det første brev forstår

¹²² Adam Olearius (1604-1671), tysk rejsende og forfatter. Langelott hentyder til udgivelsen: *Orientalische Reise-Beschreibung: Jürgen Andersen aus Schlefwig der An. Christi 1644 außgezogen und 1650 wieder kommen; und Volquard Iversen aus Holstein so An. 1655 außgezogen und 1668 wieder angelanget. Seynd beide respective durch Ost Indien, Sina, Tartarien, Persien, Türckeyen, Arabien und Palestinam gezogen. Herausgegeben durch Adam Olearium. Mit dessen Notis und etlicher Orter Erklärungen*, Schleswig 1669.

¹²³ Der sigtes til: Francisci Josephi Burrhi *Epistolæ duæ. I. De cerebri ortu et usu medico. II. De artificio oculorum humores restituendi ad Th. Bartholinum*. Hafniæ 1669. Bogens udgiver er Thomas Bartholin og heri findes af Bartholin selv to breve til Borri, nemlig (s.

jeg ikke. I det andet efterlyser jeg eksperimenter, som kan siges at være troværdige. Jeg har ikke mulighed for at skrive mere.

P.S. Netop i dette øjeblik har den berømmelige dr. Major¹²⁴ udgivet denne titel i Kiel: Dr. Johan Daniel Majors fysiologiske betragtninger vedrørende visse fænomener, som optræder i Francesco Guiseppe Borris nyligt udgivne breve angående hjernen og øjnene. Han lover at sende bogen meget snart, og jeg håber inderligt, at det bliver snart, så at jeg omgående kan meddele dig bogens indhold. Jeg ønsker igen, at du må have det godt.

ZUSAMMENFASSUNG

NIELS W. BRUUN: *Fünf neuentdeckte Niels Stensen-Briefe.*

In dem Artikel werden erstmalig fünf in Latein abgefaßte Niels Stensen-Briefe, die kürzlich in der Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek in Hannover aufgefunden wurden, nebst einer dänischen Übersetzung herausgegeben. Die aus den Jahren 1669, 1670 bzw. 1673 stammenden Briefe bezeugen, daß Niels Stensen mit Heinrich Meibom dem Jüngeren (1638-1700), Professor der Medizin in Helmstedt, und mit dem herzoglich-gottorfischen Leibarzt Joel Langelott (1617-1680) korrespondiert hat. Letztere waren der Stensen-Forschung als Briefadressaten bislang unbekannt.

Jedem Brief ist ein Kommentar beigefügt, der sowohl über Realien Auskunft erteilt als auch den Inhalt des Briefes und dessen Kontext im Werk Stensens erörtert.

Ein Brief von Joel Langelott an Heinrich Meibom den Jüngeren wird im Anhang mitgeteilt.

1-5) *De cerebri substantia pingui* 10/3 1669, (s. 19-35) *De oculorum suffusione* 30/1 1669. Udgaven indeholder således 4 breve i alt. Bogen fremkaldte samme år det modskrift, som Langelott anfører i brevets P.S. nedenfor. Francesco Borri (1627-1695) var en italiensk læge og alkymist, der i årene 1667-1670 indtog en fremtrædende position ved det danske hof.

¹²⁴ Johan Daniel Major (1634-1693), tysk læge. Se *Biogr. Lex.*, 4, s. 103.

